

[telif makale]

Hadislerde Kıssa ve Kıssacıların Hadisler Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Ahmet UYAR

yrd. doç. dr., erciyes üniversitesi ilahiyat fakültesi öğretim üyesi
{ uyar@erciyes.edu.tr }

ERUIFD

[2015 / 1, SAYI: 20, SAYFA: 25-56]

ÖZ

Kıssaların tarihi insanlık tarihi kadar eskilere dayanır denilse mübalağa edilmiş olmaz. Çünkü kıssalar, insanlara tarihin ilk safhalarından beri arkadaş olmuş, onun emellerini, elemelerini ve hayat anlayışını yansıtmıştır. Cahiliyye sırasında Araplar, uzun gecelerde, çadırlarda tertip ettikleri gece toplantıları ve oturmalarında gerek kendi savaşlarının ve kahramanlıklarının gerekse komşu milletlerin hükümdar ve kahramanlarının kıssalarını anlatmışlar, bunlar ilgiyle dinlenmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Yerli yerince, iyi kullanılması bilindiği takdirde, şüphesiz ki kıssaların bir takım faydaları vardır. İşte bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.s.) de tebliğine paralel olarak eğitici ve öğretici mahiyete vaazlar yapmış, gerektiğinde ibretli kıssalar da anlatmıştır. Kissa anlatma işini, para kazanmak, geçimini temin etmek veya benzeri maksatlar için yapanlar, vaazlarında uydurma kıssalar anlatıp mevzu hadisler naklederek bu işi maksadının dışına çekenler, Hulefa-i Raşidin devrinin sonlarına doğru görülmeye başlanmış ve gün geçtikçe yayılmıştır. Avamın cahilliği, bu tür kıssalara itibar edilip kıssacıların mükâfatlandırılmasının yanı sıra terhib ve terhib'e dair hadislerin rivayetinde ve kabulünde müsamahakâr davranılmış olması vb. sebepler bu harekete hem zemin hazırlamış hem de yayılmasını hızlandırmıştır. Uydurma hikâyeleri ve birçok hurafeleri halka daha çok tesir edeceği düşüncesiyle, ezberledikleri bazı sahih isnadlarla nakleden kıssacıların hadislere verdikleri zarar çok büyük olmuştur. Böyle uydurmaların halk arasında yayılmasına sebep olan kıssacılar, halkın cahil ve tembel kalmasında da büyük pay sahibi olmuşlardır.

Anahtar kelimeler: Kissa, Vaaz, Kıssacı, Vaiz, Hadis Uydurma, Mevzu Hadis.

Stories in Traditions and Negatif Effect of Story Tellers on Traditions

ABSTRACT

It is not exaggerated if it is said that the history of story telling is as old as human history. Because stories have accompanied humans from the very beginning of the history and reflected their aspirations, pains and conception of life. Throughout the Era of Ignorance in the long nights the Arabs used to relate the stories of their own wars and heroism as well as the stories of rulers and heroes of neighbouring nations in meetings arranged in tents. These were listened to attentively and passed from one generation to other. There is no doubt that these stories might serve a purpose if utilized properly. Therefore the Prophet (Pbuh) has related didactic stories besides his teachings and instructive sermons. Those who narrated stories to earn money told fictional stories and used forged traditions in their sermons. They appeared towards

the end of Rightly- guided Caliphs' era and became wide-spread day by day. Ignorance of the common people, respecting these storytellers and rewarding them and relax attitude in the acceptance of traditions of *targheeb* (encouragement) and *tarheeb* (discouragement) etc. prepared a ground for this movement and contributed to its rapid spread. Those who related fictitious stories and superstitions believing they may influence people more mixed these with genuine traditions and inflicted enormous harm to the *hadith* itself. These storytellers who spread fabricated narrations among people played the biggest role in people's becoming ignorant and lazy.

Key Words: *Stories in traditions, Story telling, Story tellers, Fabricated narrations, Forged traditions.*

GİRİŞ¹

Şöhrete ulaşmak, halkın ilgi ve iltifâtına mazhar olmak, itibar görmek için veya maddî menfaat ve çıkar sağlamak gayesiyle câmi ve mescidlerde veya kalabalık yerlerde halka vaaz eden, vaazında uydurma hikâyelere, mevzû hadislerle yer veren kimselere kassâs denilmiştir. Hulefâ-i Râşidîn devrinin son zamanlarına doğru fitne tâbir edilen iç karışıklıklarla birlikte kendini göstermeye başlayan bu hareket, zamanla tüm İslâm âlemine yayılmıştır. Vaazlarında ilgi çekici hikâyeler anlatan, belâgat ve beyanı kullanmasını çok iyi bilen bu kıssacılar halk arasında sevilen ve peşinden gidilen insanlar olmuşlardır. Biz bu çalışmamızda, yukarıda bazı hususiyetlerine işâret ettiğimiz kıssacıların durumunu ele alıp, hadislerle verdikleri zararlara ışık tutmaya çalışacağız. Kıssadan kastımız dînî kıssadır ve iyiliği emredip kötülükten sakındırma vazîfesini îfâ etmek üzere, İslâmî esaslar dâhilinde halka nasihat eden ve vaazlarında aşırıya kaçmadan kıssa anlatan iyi niyetli kişiler araştırmamızın kapsamına dâhil edilmemiştir.

A. Kıssa Kelimesinin Anlamı

Bu kelime sözlükte, anlatmak, haber vermek,² birine bir haber veya kelâmı beyan edip bildirmek mânâlarına gelir.³ Bu kelimenin bir nesneyi kesmek,⁴ bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek⁵ gibi manaları da vardır. Efsâne ve destan gibi kaleme alınan şeylere,⁶ geçmiş zamanda yaşamış insanların başından geçen ilgi çekici, ibret verici olaylara da kıssa denir. Kıssa ve destan anlatan kişiye ise Kâs (kıssacı) denir.⁷ Mübâlağa sîgasıyla kassâs da denilen bu tâbirin çoğulu kussâs gelir.

¹ Bu makale, "Hadislere Kıssacılığın Girmesi ve Menfî Te'sirleri, Kayseri, 1993" adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezimizden üretilmiştir.

² İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, VII / 75, Beyrut 1388 / 1968.

³ Âsım Efendi, **Kâmus Tercümesi**, II / 1204, İstanbul 1304 / 1886.

⁴ İbn Manzûr, VII / 75.

⁵ Âsım Efendi, II / 1203.

⁶ Âsım Efendi, II / 1206.

⁷ İbn Manzûr, VII / 76; Âsım Efendi, II / 1204.

Hadis ilminde kussâs; halkın gözüne girmek için vaazlarında uydurma kıssalar anlatan kıssacılarla, hadis uyduran veya vaazlarında uydurma hadisleri işleyen vâizlere denir.⁸ Konumuzla alakalı terimlerden vaaz sözlükte, nasihat etmek, öğüt vermek, bir kimseye kalbini yumuşatacak, sevaba veya ikâba dair söz söylemek manalarına gelir.⁹ Bu işi yapanlara da vâiz denir. Tezkir ise bir kimseye bir şeyi aktarmak, hatırına getirmek demektir.¹⁰ Müzekkir de bu işi yapanlara verilen addır. Kıssacılar aynı zamanda vâizdirler. Hatta onlar bizzat vaaz için kıssa anlatıyorlardı.¹¹ Çoğu zaman vaaz ve tezkire kıssa, kıssa ve tezkire de vaaz denildiği olmuştur.¹²

Kendisi de bir vâiz olan Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî ise bu terimler hakkında şunları söylüyor: (Halkı irşad) sanatının üç ismi vardır. Kıssa, tezkîr ve vaaz. Bu işi yapanlara da kâs, müzekkir ve vâiz denir. Geçmiş milletlere ait haberleri, hikâyeleri şerheden kişiye kâs, anlattığı şeye de kıssa denir. Kıssacıların çoğu geçmiş milletlere ait haberleri nakleden kişilerdir.¹³ Tezkîr; Yüce Allah'ın (c.c) insanlara verdiği nimetleri halka anlatmak, halkı nimetlere şükretmeye özerdirmek ve Allah'ın emirlerine muhalefet etmekten sakındırmaktır.¹⁴ Vaaz ise, insanlara kalplerini yumuşatacak sözler söylemektir.¹⁵

İbnu'l-Cevzî bu tabirlerle ilgili bir karışıklığa ve yanlış kullanıma da işaret ederek şöyle diyor: “İnsanlardan birçoğu vâize kâs diyorlar, kâs'sa da müzekkir. Oysa doğru olan bizim söylediğimizdir.”¹⁶

B. Kıssanın Değeri

Genellikle kıssaların yorulan zihinlerde uyarıcı bir tesiri vardır. Anlatılmak istenen konu daha iyi anlatılmış olur. Bu yoldan anlatılanların zihinlerde kalma imkânı ve süresi daha fazladır.¹⁷ İçerdiği teşviklerden ve anlatılmak istenen mananın insan zihninde kolayca şekillenmesine yardım ettiğinden dolayı kıssa başarılı bir eğitim metodudur.¹⁸ Kıssa metodu bazı hataların düzeltilmesi, iyi olanın öğretilmesi ve doğruya yönlendirmede en başarılı metotlardan biri olarak kabul edilir.¹⁹

Kıssadaki olayların oluş ve akışından ibret gözüyle faydalı dersler çıkarılabileceği gibi, kahramanların tutum ve davranışları da insanlara, insanların

⁸ Uğur, Mücteba, **Hadis Terimleri Sözlüğü**, 190, Ankara 1992.

⁹ İbn Manzûr, VII / 466; Âsım Efendi, III / 178.

¹⁰ Âsım Efendi, II / 347.

¹¹ Dayf, Şevki, **El-Asru'l-İslamî**, 436, Mısır 1963.

¹² Sabbağ, Lütfi, **Târîhu'l-Kussâs ve Eseruhum fi'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Re'yu'l-Ulemâi fihim**, 32, Beyrut 1985.

¹³ İbnu'l-Cevzî, **Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirîn**, 159, Beyrut 1409 / 1988.

¹⁴ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 161.

¹⁵ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 162.

¹⁶ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 162.

¹⁷ Kazancı, A.Lütfi, **Peygamber Efendimizin Hitâbeti**, 191, İstanbul 1984.

¹⁸ Makdisî, **El-Makâsîdu's-seniyyeti fi'l-Ehâdisi'l-İlahiyyeti**, 37, Beyrut Tsz.

¹⁹ Nekra et-Tehâmî, **Saykolôciyyetü'l-Kıssa fi'l-Kur'an**, 9, Tunus 1974.

ruh ve karakterini tanıma fırsatını kazandırabilir. Çünkü kıssadaki kahramanlar birer semboldür.²⁰

Kıssa vâsıtasıyla, değişik bilgi, kültür ve anlayış seviyesindeki insanların anlamakta güçlük çekeceği, eksik ya da yanlış anlayabileceği bazı mücerret kavramlar ve esaslar daha müşahhas ve anlaşılır hale getirilerek insanlara sunulur. Böylece anlatılmak istenilen şeyin doğru anlatılması ve dinleyenlerin hataya düşmemesi sağlanmış olur.

İşte bu sebepten dolayıdır ki kıssa, tarihin her döneminde önemini ve geçerliliğini korumuştur. Peygamberlerin, eğitimcilerin, davetçilerin, mürsitlerin vs. liderlerin vermek istedikleri mesajlarını geniş halk kitlelerine ulaştırmalarında en büyük yardımcı ve destekçilerinden biri de kıssa olmuştur.

Kıssa bir yandan dinleyenlere hoşça vakit geçirtirken diğer yandan da onların bilgi, tecrübe ve kültür seviyelerinin yükselmesine imkân sağlamıştır.

Elbette sıraladığımız bütün bu faydalı yönlerinin yanında istismar edilmesi ve bir takım hurafelerin halka anlatılmasından dolayı kıssanın zararlı tarafları da yok değildir. İşte bu gibi hallerde kıssa insanların vakitlerini boşa harcamalarına ve bir takım asılsız şeylere kafa yormalarına da sebep olabilmektedir.

Bütün bunlar bize gösteriyor ki, kıssanın değeri kullanana ve kullanım amacına göre değişmektedir.

C. Kuran-ı Kerim’de Kıssa

Kıssa metodu bazı hataların düzeltilmesi, iyi olanın öğretilmesi ve doğruya yönlendirmede en başarılı metodlardan biri olarak kabul edilir. Din, kalp ve akla, her ikisine birden başarılı bir kıssa siyakiyle sunulduğunda sonuç daha başarılı ve etkili olmaktadır. İşte bu sebepten dolayıdır ki, Kur’an-ı Kerim’de, geçmiş milletlerin haberleri ve başlarından geçen olaylar, içlerine iman zerrecikleri serpiştirilerek etkin metodlarla kalplere ve şuurlara takdim edilmiştir.²¹

Kur’an kıssalarını şu üç başlık altında mütâlâ etmemiz mümkündür:

a. Peygamber kıssaları

Hız. Nuh,²² Hız. İbrahim,²³ Hız. Mûsâ ve Hız. Hârûn,²⁴ Hız. İsâ,²⁵ Hız. Muhammed²⁶ vs. nebî ve rasullerin kıssalarıdır ki bu kıssalarda peygamberlerin kavimlerini dine davetleri, Allah’ın peygamberliklerini te’yid için onların elinde gerçekleştirdiği mucizeler, onlara karşı gelen inatçıların durumu, müminlerin ve inkarcıların âkıbeti gibi konular işlenir.

b. Geçmiş Olayları ve Şahısları Konu Alan Kur’an Kıssaları

²⁰ Kantarcıoğlu, Selçuk, **Eğitimde Masalın Yeri**, 6, İstanbul 1991.

²¹ Nekra, 9.

²² 9 Tevbe 70; 10 Yunus 71-74; 11 Hud 48.

²³ 2 Bakara 258, 260; 37 Saffât 100-107.

²⁴ 10 Yunus 76-92; 20 Tâhâ 56-78.

²⁵ 4 Nisâ 171; 3 Âl-i İmrân 55.

²⁶ 33 Ahzâb 37-38.

Ölüm korkusuyla memleketlerinden çıkanlar,²⁷ Tâlut ve Câlut,²⁸ Adem'in iki oğlu Hâbil ve Kâbil,²⁹ Ashab-ı Kehf,³⁰ Zülkarneyn,³¹ Karun,³² Meryem,³³ Ashab-ı Uhdûd³⁴ vb. kıssalar.

c. Rasulullah'ın (s.a.v) Zamanında Vukû Bulmuş Olaylarla Alâkalı Kıssalar
Mesela Bedir ve Uhud savaşları,³⁵ Huneyn ve Tebuk savaşları,³⁶ Ahzab Savaşı,³⁷ Hicret,³⁸ İsrâ,³⁹ vs. olaylar.⁴⁰

II. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE KISSA

A. Hz. Peygamber ve Kıssa

Kıssa, iyi kullanmasını bildiği takdirde insanın onunla birçok hayrı ve ıslahı gerçekleştirebileceği etkin bir silahtır. Çünkü kıssa dinlemek insan ruhuna rahatlık verir.⁴¹ Allah Rasulü tebliğine paralel olarak eğitici ve öğretici mahiyette vaazlar yapmış, ashabına öğütler verip nasihatlerde bulunmuş, gerektiğinde de geçmiş milletlerin ibretli kıssalarından anlatmıştır. Rasûlullah'ın (s.a.v) tebliği ve talimi mahdut mekânlarla ve muayyen münâsebetlerle sınırlı kalmamıştır. O'ndan (s.a.s), yolda fetvâ isteniyor fetvâ veriyor, çeşitli münasebetlerle sorular soruluyor cevaplıyor ve imkân bulduğu her fırsatta ahkâmı tebliğe devam ediyordu.

Ashab Rasûlullah'tan (s.a.s) vaaz etmesini talep etmiş, O'da onları bıktırmayacak şekilde zaman zaman vaaz etmiştir.⁴² Bu vaaz ve nasihatlarında, önemli bazı esasların daha iyi anlaşılıp kavranmasına yardımcı olacak, Kur'an'da anlatılan kıssalarda gözetilen hedeflere paralel maksatlar güden kıssalar da anlatmıştır.

Akıllarının alamayacağı şeyleri insanlara anlatmak onları fitneye düşürür. Bu esası çok iyi bilen Hz. Peygamber (s.a.s) bedevîye bedevinin anlayacağı şekilde, şehirliye şehirlinin anlayacağı şekilde hitab etmeye özen gösteriyordu. Ebu Hureyre'nin (r.a) naklettiği şu rivâyet de buna işâret etmektedir. “Benî Fezâre'den bir adam Rasullullah'a (s.a.s) gelerek “Hanımım siyah bir çocuk doğurdu, ben bu durumu yadırgadım” der. Nebi (s.a.s) ona “Senin develerin var mı” diye sorar.

²⁷ 2 Bakara 243.

²⁸ 2 Bakara 247-253.

²⁹ 5 Mâide 27-31.

³⁰ 18 Kehf 9-22.

³¹ 18 Kehf 83-92.

³² 28 Kasas 76-82.

³³ 3 Âl-i İmrân 42-47.

³⁴ 85 Burûc 4-11.

³⁵ 8 Enfâl 5-13, 17-18; 3 Âl-i İmrân 152-155, 121-122.

³⁶ 9 Tevbe 25-27, 102-106.

³⁷ 33 Ahzâb 20-22.

³⁸ 9 Tevbe 20-22; 29 Ankebut 56-60.

³⁹ 17 İsrâ 1.

⁴⁰ Menna' el-Kattân, **Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an**, 302, Kahire 1988.

⁴¹ İbnü'l-Cevzî, **Kussâs**, 159.

⁴² Accâc, **es-Sünnetü Kable't-Tedvîn**, 48, Kahire 1383 / 1749.

Adam “Evet” der. “Peki onlar ne renk” diye sorar, adam “Kızıl” der. Nebi (s.a.s) “Onların içinde boz olanı da var mı?” der. Adam “Evet” deyince, “Peki bu boz olanlar nereden geldi.” (Kızıl deveden boz deve nasıl oldu) der. Adam “Her halde soyunda varmış da ona çekmiş olacak” deyince, Rasûlullah (s.a.s) “İşte senin çocuğun da böyle soyuna çekmiş olacak” der.⁴³

1. Nebevî Kıssaların Çeşitleri

a. Rasûlullah’ın Bizzat Yaşadığı, Tecrübe Ettiği Hâdiselerin Hikayesi

Bu çeşit kıssaların konuları Rasûlullah’ın hayatının muhtelif devrelerinde yaşadığı hâdiselere dayanır. Bu kıssalar insanın, hayatının çeşitli devrelerinde yaşadığı ve kaleme aldığı anılarına, hatıralarına benzer. Rasûlullah yaşadığı önemli şahsî tecrübelerini kısca şekline sokarak ashabına anlatmış ve bununla sahabenin Rasûle ve risalete olan imanını kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir.

Bu kıssalardan bazılarının konusu bi’setten önce vuku bulmuştur. Mesela “Göğsün yarılması” kıssası⁴⁴ gibi ki, bu olayı henüz çocukken yaşamıştır. Rasûlullah bu kıssayı adamın birinin “Peygamber olacağının ilk işareti neydi ey Allah’ın Rasûlü” diye sorması üzerine anlatmıştır.

Bazıları da bi’setten sonra vukû bulmuştur. Meselâ “Gökten gelen ses” kıssası gibi.⁴⁵ Rasûlullah bu uğurda karşılaştığı şiddetli ezâlara rağmen sabrederek dâvet görevini yürüttü. Kavmini uyardı ve İslama dâvet etti. Hz. Aişe’nin “Uhud gününden daha zor, daha şiddetli bir gün yaşadın mı ya Rasûlullah” diye sorması üzerine ona bu kıssayla cevap vermiştir.⁴⁶

b. Temsîlî Kıssalar

Rasûlullah ashabına ve diğer müslümanlara bazı mevzuları ve mücerred akfî hakikatleri açıklamak, daha iyi anlatmak ve onların zihinlerinde kalıcı olmasını sağlamak için kıssayı bir beyan ve açıklama üslûbu olarak kullanmıştır. Temsîlî kıssalar da bu maksadı gerçekleştirmek için en uygun yoldur. Mücerred fikirler bu yolla kısca kalıbı içinde şekillenir ve daha anlaşılır hale gelir. Böylece dinleyenlerin ve okuyanların kıssada temsil edilen fikirleri ve mevzûları kavramaları kolaylaşır.

Nebevî kıssaların bir çeşidi olan temsîlî kıssalar târihen vaki olup olmadığına bakılmaksızın, sabit bir konuyu ya da merdüt bir fikri temsilen Rasûlullah tarafından inşâ edilen kıssalardır.

“Bineğini kaybeden adam” kıssası⁴⁷ Allah’ın (c.c), kulunun kendisine tevbe etmesinden çok hoşnut olacağı fikrini açıklamak için Rasûlullah tarafından inşâ edilmiştir.

“Allah’ın, kulunun tevbe etmesinde hoşnut olacağı” fikri Rasûlullah’ın zihinlere ve şuurlara yerleştirmek için çaba sarfettiği önemli, manevi bir fikirdir.

⁴³ Müslim, Liân, 18-20, II / 1137, İstanbul 1992.

⁴⁴ Darimi, **Mukaddime** 3, I / 16-17, İstanbul 1992; İbn Hanbel, **Müsned**, IV / 189, İstanbul 1992.

⁴⁵ Müslim, Cihâd, 111, II / 1420-1421.

⁴⁶ Bkz. Zîr, 267-268.

⁴⁷ Müslim, **Tevbe**, 7, III / 2104-2105.

Bu sebepten Rasûlullah bu esasın daha iyi anlaşılması için temsili bir kıssa ile bu esası açıklama yoluna gitmiştir.

Kıssa şöyledir: Bir adam çölün ortasında, yiyeceği ve içeceği de üzerinde yüklü olan devesini kaybeder. Açlık ve susuzluktan dolayı ölüm tehlikesiyle karşı karşıya gelir ve bu yüzden iyice ümitsizliğe düştüğü anda devesini bulur ve çok sevinir. Hatta sevincinin şiddetinden ne dediğini bilmeyerek “Ey Allah’ım sen benim kulumsun ben de senin Rabbinim” der.

Bu kıssanın tarihî bir gerçekliği olduğuna dair kesin bir işaret olmadığı gibi böyle bir gerçekliğin olmasına engel bir hâli de yoktur. Fakat bazı temsili kıssalar vardır ki, kıssanın başında zikredilenler bu kıssanın temsil kabîlinden olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Rasûlullah kıssaların bu çeşidinde önemli bir esas, bir fikri söylüyor ve “Bunun misâli şuna benzer” diyor. Bu da bize, böyle bir kıssanın söylenen fikrin daha iyi anlaşılması için inşâ edildiği göstermektedir.⁴⁸

c. Gaybî Kıssalar

Nebevî kıssaların bu çeşidinin olaylarının ve tafsilatının kaynağı vahiy olarak kabul edilir. Bu kıssalar, Allah’ın Nebîsi için açıkladığı, bildirdiği gayb kabîlindedir. Bu kıssaların olayları ister uzak bir geçmişte vukû bulmuş olsun, isterse gelecekte, hayatın sonlarına doğru, kıyametin kopmasından önce veya sonra olacak olsun, isterse de görülemeyen âlemde vukû bulmuş olsun bütün bu kıssalar, Allah’ın Nebîsi için açıkladığı, bildirdiği gayb kabîlindedir. Çünkü Rasûlullah bu kıssaları ve muhtevalarını kendi inşâ etmediği gibi onu başkalarından da almamıştır.⁴⁹ Bu durumu Yüce Allah’ın şu sözleri de te’yid etmektedir: “İşte bunlar, sana vahy ile bildirdiğimiz gaybî haberlerdir. Daha önce ne sen bunu biliyordun ne de kavmin biliyordu.”⁵⁰

Gaybî kıssaları birtakım husûsiyetlerine göre şu sınıflara ayırmamız mümkündür:

c.1. Târihî Kıssalar

İlmî bir üslupla bize târihî bilgiler ve ince ayrıntılar verip malumatımızı artırmak gibi bir gaye gütmeyen, konuları geçmişte vuku bulmuş tarihi olaylardan alınmış olan bu kıssaların amacı müslüman cemâtin terbiyesi, eğitimi, iyiye ve doğruya yönlendirilmesidir.

Târihî kıssalar iki çeşit olarak karşımıza çıkmaktadır:

Bunlardan birincisi, şahısları maksûd olan kıssalardır. Peygamber kıssaları bu nevidendir. Bu tip kıssalarda sınırlı olarak şahısların isimleri zikredilir. Meselâ, Hz. Âdem, Hz. Dâvud, Hz. Süleymân, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ gibi. Bu kıssalarda dinleyenlerin ve okuyanların öğüt ve ibret alması için Peygamberlerin başından geçen bazı ibretli olaylar anlatılır.

⁴⁸ Beyan ve açıklama maksadıyla temsili örnekler vermek birçok ayetlerde Kur’an’ın da kullandığı bir metoddur. Bkz. 2 Bakara 17, 171, 261,265.

⁴⁹ Zîr, 284. Dıraz, **en-Nebeü’l-Azîm**’den naklen.

⁵⁰ 11 Hud 49.

İkincisi ise, Şahısların değil olayların ön plana çıktığı kıssalardır. Burada şahıslar değil ibret verici hâdiseler mühimdir. Bu sebepten bu tür kıssalarda şahısların ismi zikredilmez. Şahıslar “Adam” veya “Kadın” olarak nitelenir.

c.2. Geleceğe Ait Kıssalar

Nebevî kıssaların bu çeşidi kıyamete iyice yaklaşıldığı zamanlarda olacak şeylerden ve olaylardan bahseder. Fiten ve Melâhim hadisleri diye isimlendirilen bu çeşit kıssalar İslam âlimleri indinde meşhurdur. Çoğunlukla, Kur’an’da bazı surelerde mübhem olarak işaret edilen şeylerin tafsilatı şeklindedirler.

c.3. Yeniden Diriliş ve Âhiretle İlgili Kıssalar

Dünya hayatından sonra yeniden dirilme ve âhiret konusu, tevhid akidesinden sonra Rasullah’ın Araplara kabul ettirmede en çok zorlandığı husustur. Araplar öldükten sonra dirilme olayını çok garip karşıyorlar, ısrarla ve inatla bu gerçeği kabule yanaşmıyorlardı. Kur’an-ı Kerim’de de bu konuya dikkat çekilmektedir.⁵¹

Bu kıssalarla, öldükten sonra dirilme ve ahiret alemiyle ilgili esaslar, öldükten sonra karşılaşılabilecek haller ve başa gelecek işler önceden haber verilerek insanların ibret almaları, akıllarını çalıştırıp inatlarından vazgeçmeleri temin edilmeye çalışılıyor.

c.4. Gayb Aleminden Kıssalar

Bu tür kıssaların hepsi, insanların göremediği ve varlığının farkında olamadığı, hissedemediği, hususi gaybî âlemde cereyan eden olaylardan bahseder ki, Allah’ın (c.c) vahiyle bildirmesinden başka bir yolla bu hadiselerin bilinmesine imkân yoktur. Bu kıssalar bir yandan insana gayb âlemine dair bilgiler verirken diğer yandan da ya doğrudan ya da dolaylı olarak insanı İslamî değerlere yönlendirmeyi hedefler.

Bu kıssaların bazılarında insanoğlunun ana karnında geçirdiği evreler,⁵² bazılarında ölüm anında vuku bulan olaylar, mü’minin ruhunu nasıl teslim ettiği, kâfirin ruhunu nasıl teslim ettiği anlatılır.⁵³ Bir kısmında kabir ahvâlinden kabir suâlinden⁵⁴ ve kabrin ya cennet bahçelerinden bir bahce ya da cehennem çukurlarından bir çukur olacağından,⁵⁵ bir kısmında da şehitlerin nail olacağı mükâfatlardan bahsedilir.⁵⁶

2. Nebevî Kıssaların Mevzuları

Rasûlullah, anlattığı kıssalarda işlediği mevzularla, yanlış bilgi ve inançları düzeltmeyi, doğru olanları ise sağlamlaştırmayı amaçlamıştır.

⁵¹ 34 Sebe 7-8; 45 Câsiye 24; 37 Saffat 16-19.

⁵² Buhârî, **Enbiyâ**, 1, IV / 103-104; Müslim, **Kader**, 1, III / 2036.

⁵³ Tirmîzî, **Fiten**, 59, IV / 510-513, İstanbul 1992.

⁵⁴ Nesâî, **Azâbu’l-Kabr**, 114, IV / 101-102, İstanbul 1992.

⁵⁵ Tirmîzî, **Kıyâme**, 26, IV / 639-640.

⁵⁶ Bkz. Zîr, 265-297.

a. Akâide ile İlgili Konuları İşleyen Kıssalar

Bu tür kıssalar, dînin fûrûunun ve cüziyyâtının kendisine dayandığı akaid konularını işler ve bu mühim esasları müslümanların kalbine ve gönlüne yerleştirmeye çalışır.

Akâide dair kıssaların en çok ele aldığı mevzû Allah Teâlânın birliği, Ulûhiyyetin tekliği konusudur. Aynı şekilde bu kıssalarda Allah'ın (c.c) bâzı sıfatları, O'nun Rahman ve Rahim olduğu, kullarının tevbelerini kabul edip onlardan çoğunu affettiği, rahmetinin her şeyi kuşattığı, bağışlayıcı ve lütufkâr olduğu işlenir.⁵⁷

Müslümanın akidesinin teşekkülünde kıssaların önemli bir payı vardır. Çünkü bu kıssalarda Allah'ın (c.c) bütün mevcûdatın tasarrufunu elinde tuttuğu ve onları koruyup gözettiği, O'nun izni ve dilemesi olmadan büyük ve küçük hiçbir şeyin vuku bulmayacağı vurgulanır.⁵⁸

Kıssalar, zor zamanlarda insanların Allah'a sığınmaları, O'na güvenmeleri gerektiğini, Allah'ın kullarına yakın ve yardımcı olduğunu, O'na dayanıp güvenenin başka hiç bir kimseye ihtiyacı kalmayacağını ilham eder.⁵⁹

Kıssaların te'yid ettiği iman esaslarından biri de Allah'ın meleklerine iman konusudur. Kıssalar bize Allah'ın değişik emirlerini yerine getiren, farklı vazifeleri olan birçok meleği bize tanıtmaktadır.⁶⁰

Yine kıssaların te'yid ettiği iman esaslarından biri de Peygamberlerin tamamına iman etmenin gerektiği hususudur.⁶¹ Ayrıca, ahiret inancı, öldükten sonra dirilme ve hesap verme inancı⁶² ile kadere iman hususu da bu kıssalarla pekiştirilmektedir.⁶³

b. Peygamberlerin Hayatı ve Nübüvvetle Alâkalı Kıssalar

Bu tür kıssalarda Peygamberlerin başından geçen ibret verici olaylar⁶⁴ ve nübüvvetle alakalı konular işlenir. Hz. Peygamberin hayatından bazı kesitler de bu tür kıssalardan bazılarının konusunu teşkil etmektedir. Mesela; Rasûlullah henüz bir çocukken iki meleğin gelip göğsünü yararak kalbini yıkaması hâdisesi,⁶⁵ Hira mağarasında inzivaya ve ibadete çekilmesi, vahye ve tebliğe mazhar olması⁶⁶ bu tür kıssalara konu olmuştur.

⁵⁷ Müslim, **Tevbe**, 46, II / 2118.

⁵⁸ Müslim, **Eymân**, 24, II / 1275-1276

⁵⁹ Müslim, **Fedâil**, 13, II / 1786-1787

⁶⁰ Müslim, **İman**, 257, I / 144

⁶¹ Buhari, **İcâre**, 8, III / 49-50

⁶² Müslim, **Fiten**, 116, IV / 2258-2259

⁶³ Buhari, **Kader**, 1, VII / 210; İbn Hanbel, **Müsned**, I / 382

⁶⁴ İbn Hanbel, **Müsned**, V / 116-118.

⁶⁵ Dârimî, **Mukaddime** 3, I / 16-17.

⁶⁶ Müslim, **İman**, 257, I / 144.

Ayrıca bu kıssalarda Hz. Peygamberin son peygamber olduğu ve kendisinden sonra başka peygamber gelmeyeceği açıkça vurgulanmıştır. Mîrac hadisesi de bu tür kıssalara konu olmuştur.⁶⁷

c. İslâmî Değerleri Konu Alan Kıssalar

Rasûlullah anlattığı kıssalarda İslâmî değerlere de yer vererek bunları müslümanlara açıklamış, bu değerlerin zihinlere ve gönüllere yerleşmesini sağlamıştır.

Bu kıssalarda namaz ve önemi, özellikle cemaatle kılınan namazın sevabının ve değerinin ne derece fazla olduğu,⁶⁸ sadakanın,⁶⁹ iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın⁷⁰ ve tevbenin önemi⁷¹ intiharın haramlığı ve büyük günah olduğu⁷² Allah adıyla yemin etmenin mesûliyeti⁷³ istiğfar ve diğer tesbîhâtın önemi⁷⁴ şehitlik⁷⁵ ve benzeri konular işlenir.

d. İnsanı Konu Alan Kıssalar

Nebevî kıssalarda insana gerçekçi bir gözle bakılmış, onun konumu iyi belirlenerek olduğundan aşağı ya da yukarı değerlendirme yanlısına düşülmemiştir. İnsanın zaafı da kuvvetli yönleri de açıkça gösterilmiştir.

Âdem kıssasında, Hz. Âdem'in zaafını,⁷⁶ Râhip Cüreyc kıssasında⁷⁷ insanın şer yönünün başkalarına eziyet ve zarar vermek isteyebileceğini, bâzı kıssalarda da insanın hayır yönünü ve başkalarına yardım etme isteğini görmekteyiz.⁷⁸

İnsanın hem zaafı ve şer yönü vardır hem de kuvvetleri ve hayır yönü vardır. Hangisi daha ağır basmaktadır, asıl olan hangisidir? Şu bir gerçektir ki, Nebevî kıssalar insanın zaafını ve şer yönünü itiraf etmekle beraber bu özellikleri insanın aslî özellikleri olarak kabul etmez. Hayır yönünü insan için esas kabul eder. İnsan geçici olarak zaafa düşüp şerri tercih edebilir. Ama sonunda isterse bunlardan sıyrılıp tabiatına, yaratıldığı hal üzere hayra dönebilir.⁷⁹

e. Hayâtı ve Ölümü Konu Alan Kıssalar

Müslümanlar, dünya hayâtının sonsuz ve bâkî olmadığına, her insanın bir saat öne yada bir saat sonraya alınması mümkün olmayan bir eceli olduğuna ve ölümden kaçmanın mümkün olmadığına inanır. Bu, bütün canlılar için kaçınılmaz bir sondur. İnsanın ölümden korkmasına da gerek yoktur çünkü ruh ölmez ve farklı

⁶⁷ Buhari, **Tefsir**, 108, VI / 92; İbn Hanbel, **Müsned**, III / 224.

⁶⁸ Muvattâ, **Sefer**, 82, I / 170, İstanbul 1992.

⁶⁹ Müslim, **Zühd**, 45, III / 2288; **Zekât**, 77, I / 709.

⁷⁰ Buhari, **Şirket**, 6, III / 111.

⁷¹ Müslim, **Tevbe**, 46, III / 2118.

⁷² İbn Hanbel, **Müsned**, II / 310.

⁷³ İbn Mâce, **Keffârât**, 4, I / 679, İstanbul 1992.

⁷⁴ İbn Hanbel, **Müsned**, I / 251, 299.

⁷⁵ Nesâî, **Cihâd**, 18, VI / 19-20.

⁷⁶ Tirmîzî, **Tefsîr**, 8, V / 267.

⁷⁷ Müslim, **Birr**, 6, III / 1976-1977.

⁷⁸ Muvattâ, **Sıfatu'n-Nebî**, 23, II / 929-930.

⁷⁹ Tirmîzî, **Kıyâmet**, 48, IV / 657-658.

bir dünyada başka bir hayata (ahiret hayatına) başlar. İşte Nebevî kıssalar bu gerçeği insan şuuruna iyice yerleştirmeyi hedefler.⁸⁰

f. Kıyâmet Alametlerini Konu Alan Kıssalar

Nebevî kıssaların bahsetmeye değer bulduğu ve tasvire çalıştığı mevzûlardan biri de dünya hayatının sonlarına doğru yaklaşıldığında görülecek olaylardır.

Bu tür kıssalarda kıyâmet saatinin her geçen gün biraz daha yaklaştığı hatırlatılarak insanlar ikaz edilip “Kötü son” dan sakındırılmıştır. Ye’cüc Me’cüc’ün çıkışı⁸¹ Deccâl,⁸² Hz. İsâ’nın nuzûlü⁸³ gibi konular bu çeşit kıssaların konuları arasında yer alır.

g. Ölümden Sonra Dirilme ve Amellerin Karşılığını Görme Konusundaki Kıssalar

Ölümden sonra dirilmeye ve ahiret gününe inanmak iman esaslarının önemlilerinden birini teşkil eder. Nebevî kıssalar insanların öldükten sonra dirileceği, Allah’ın huzurunda, dünya hayatında yaptığı iyi ve kötü şeylerin hesabını vereceği, hayır işleyenin hayrının karşılığını, şer işleyenin şerrininin cezasını göreceği inancını⁸⁴ te’vid eder.⁸⁵

3. Nebevî Kıssalardaki Şahsiyetler

a. Kıssalarda Allah (c.c)

Nebevî kıssalarda Yüce Allah’ın bir çok sözü ve fiili nakledilmekte ve aynı zamanda bu kıssalarla Allah’ın (c.c) bazı sıfatları da bize tanıtılmaktadır. Allah’ın (c.c) kıssalarda geçen beşerî ya da beşerî olmayan hiç bir şahsiyete benzememesinden, bilakis kıssalarda geçen diğer bütün şahsiyetlerin, hatta kıssayı anlatanın bile Allah’ın (c.c) mahlûku olmasından ve ortak yönlerinin olmamasından dolayı Yüce Allah’ın ayrı bir başlık altında ele alınmasının daha isabetli olacağı açıktır.

Allah Teâlânın bazı sözlerini, fiillerini veya sıfatlarını konu alan kıssalarda bütün mevcûdatın Allah’ın mahlûku olduğu, bunların idaresinin ve tasarrufunun O’nun elinde olduğu vurgulanır. Mesela; Allah’ın kendisini tekrar diriltememesi için öldükten sonra cesedinin yakılıp küllerinin rüzgârda savrulmasını oğullarına vasiyet eden adamın kıssasında⁸⁶ Allah’ın irâdesinden kaçmanın mümkün olmadığı ve O’nun her şeye kadir olduğu vurgulanmaktadır.

Bazı kıssalarda Allah (c.c) rüzgârı veya yağmuru⁸⁷ dilediği bir işi gerçekleştirmek üzere gönderir. Bazen de kendisine isyan etmeyen ve emredileni

⁸⁰ Buhârî, **Rikâk**, 51, VII / 200.

⁸¹ Tirmîzî, **Fiten**, 23, IV / 480.

⁸² Müslim, **Fiten**, 110, III / 2250-2255.

⁸³ Müslim, **Fiten**, 34, III / 2221.

⁸⁴ Müslim, **Cennet**, 38, III / 2188; **İmâre**, 156, II / 1513-1514.

⁸⁵ Bkz. Zîr, 299-329.

⁸⁶ Buhârî, **Tevhid**, 35, VIII / 200; İbn Hanbel, **Müsned**, IV / 447

⁸⁷ Müslim, **Fiten**, 116, III / 2258-2259

yapan meleklerini vahy ile veya bir emri ile gönderir.⁸⁸ Bütün bunlarla, mevcudatın Allah'ın (c.c) iradesine mahkûm olduğu fikri işlenir.

b. Beşerî Şahsiyetler

b.1. Peygamberler⁸⁹

b.2. Sıradan Erkekler ve Kadınlar⁹⁰

b.3. Küçük ve Büyük Topluluklar⁹¹

c. Beşerî Olmayan Şahsiyetler

c.1. Melekler⁹²

c.2. Hayvanlar, Kuşlar ve Cansız Varlıklar⁹³

c.3. Cin⁹⁴

c.4. Şeytan⁹⁵

c.5. Mânevî Şahsiyetler⁹⁶

4. Nebevî Kıssaların Maksatları

İster geçmiş veya geleceğe ait olup da Rasûlullah'ın (s.a.s) vahye istinaden anlattığı kıssalar olsun, isterse Rasûlullah'ın kendisinin inşâ etmiş olduğu kıssalar olsun, nebevî kıssaların bütün çeşitlerinin hedeflediği ve gerçekleştirmeye çalıştığı önemli ve faydalı gayeler vardır.⁹⁷

Rasûlullah, peygamberlerin ve geçmiş milletlerin yaşadıkları ibretli olaylardan bahsetmiş fakat bunu dinleyenleri eğlendirmek ve hoşca vakit geçirmek için değil, belli bir hakikatı zihinlere yerleştirmek ve anlattığı konuların iyi anlaşılmasını sağlamak için anlatmıştır.⁹⁸ Rasûlullah'ın (s.a.s) bir kıssayı değişik meclislerde tekrar tekrar anlatmış olması da O'nun, sahabenin eğitim öğretiminde kıssaya verdiği yeri ve önemi göstermesi bakımından manidardır.⁹⁹

Nebevî kıssaları maksatlarına göre iki ana grupta toplayabiliriz

a. Ana Gâyesi İslâma Davet Olan Kıssalar

Nebevî kıssaların en çok gözettiği, en önemli amacı insanları İslam dinine davet etmek, İslam'ın temel esaslarına ve prensiplerine sımsıkı sarılmaya teşvik etmektir. Çünkü bizzat Rasûlullah'ın kendisi insanları Allah'a, O'nun dini olan İslam'a ve doğru yola davet için gönderilmiştir.

⁸⁸ Buhari, **Cenâiz**, 69, II / 92-93; İbn Hanbel, **Müsned**, III / 234

⁸⁹ Müslim, **Cihâd**, 32, II / 1366-1367.

⁹⁰ Buhârî, **Enbiyâ**, 51, IV / 146; Müslim, **Zühd**, 10, III / 2275-2277.

⁹¹ Müslim, **Fiten**, 110, III / 2250-2255.

⁹² Müslim, **İman**, 257, I / 144, **Fedâil**, 154, II / 1840-1841, **Selâm**, 124, II / 1750-1751; İbn Mâce, **Edeb**, 55, II / 1249; Dârimî, **Mukaddime**, 3, I / 8.

⁹³ Tirmîzî, **Kıyâme**, 26, IV / 639-640; İbn Hanbel, **Müsned**, II / 419.

⁹⁴ Müslim, **Selâm**, 124, II / 1750-1751.

⁹⁵ Müslim, **Fiten**, 34, III / 2221.

⁹⁶ Buhârî, **Tefsîr**, 19, V / 236-237; Bkz. Zîr, 186-227.

⁹⁷ Bkz. Zîr, 341.

⁹⁸ Kazancı, 191.

⁹⁹ Bkz. Zîr, 55.

Birçok kıssada Hz. Peygamber'in nübüvveti ve O'nun Allah katından gönderilmiş bir elçi oluşu¹⁰⁰ ve onun faziletleri, Rabbi katındaki değeri, insanların geneline şamil olan büyük şefaathakının O'na verilmiş olduğu anlatılmıştır. Bütün bunlarda her ortamda, doğrudan olmasa da dolaylı yollardan, İslâma girmeye, Rasûlullah'a îmana ve onu tasdîke davet vardır.¹⁰¹ Bazı kıssalarda da İslam'ın Allah katında makbul ve sahih bir din olduğu, İslam'ın nurunu ve onun getirdiklerini kabul edenlerin bunun mükâfatını fazlasıyla göreceklervurgulanarak insanlar doğrudan İslama davet edilmişlerdir.¹⁰²

Bazen Rasûlullah doğru sözlü bir uyarıcıya benzetilmiş, ona itaat edip ikazına kulak verenlerin kurtulacağı, isyan edip ikazlarına aldırmaayanların helak olacağı belirtilmiş,¹⁰³ bazen de diğer semâvî din mensuplarına göre müslümanların faziletleri anlatılarak insanlar İslâm'a davet edilmiştir. Bu tür kıssalarla özellikle ehli kitab olan Yahudi ve Hristiyanların İslâm'a daveti hedeflenmiştir.¹⁰⁴ Ayrıca kıssalarda zekâtın verilmesine davet ve önemine işaret¹⁰⁵, namaza ve cihada teşvik,¹⁰⁶ güvenilir olmaya,¹⁰⁷ Allah'tan korkmaya,¹⁰⁸ Allah için sevmeye¹⁰⁹ ve Allah'ı zikretmeye¹¹⁰ davetler bulmaktayız.

b. İslam'a Davet Olan Ana Gayeyi Gerçekleştirmeye Yardımcı, Tâli Gâyeler Güden Kıssalar

Bu tâli gayeleri ise şöyle sıralayabiliriz:

b.1. Gâyesi İnsanları Eğitmek Olan Kıssalar

Daha önce de belirttiğimiz gibi, nebevî kıssaların en belirgin özelliklerinden biri de eğitici olma özelliğidir. Rasûlullah kıssayı, ilk İslam toplumunu İslam'ın emirlerini yüklenmeye, onun metodu üzere yaşamaya hazırlamak için kullanmıştır. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki Rasûlullah'ın kıssa vesilesiyle verdiği bu eğitim ve hazırlama, ashabını eğitimde takip ettiği tek yol değildir.

Nebevî kıssalardaki eğitim metodlarını şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

b.1.a. Bilgi Vermek Suretiyle Eğitim

b.1.b. Sakındırma ve Teşvik Etme Yoluyla Eğitim

b.1.c. Öğüt Vermek Sûretiyle Eğitim

b.1.d. Tevbe Etme Tavsiyesi İle Eğitim

¹⁰⁰ Buhârî, **Tefsîr**, 108, VI / 92.

¹⁰¹ Buhârî, **Tefsîr**, 17, V / 226-227.

¹⁰² Buhârî, **İcâre**, 8, III / 49-50.

¹⁰³ Buhârî, **Rikâk**, 26, VII / 185-186.

¹⁰⁴ Buhârî, **Mevâkı**t, 17, I / 139.

¹⁰⁵ İbn Hanbel, **Müsned**, I / 377.

¹⁰⁶ İbn Mâce, **Mukaddime**, 13, I / 68.

¹⁰⁷ Buhârî, **Enbiyâ**, 54, IV / 150.

¹⁰⁸ İbn Hanbel, **Müsned**, I / 251, 299.

¹⁰⁹ Muvattâ, **Şi'r**, 5, II / 953-954.

¹¹⁰ İbn Mâce, **Mukaddime**, 13, I / 68.

b.2. Müslümanların Sıkıntısını ve Üzüntüsünü Giderip Teselli Etmeyi Amaçlayan Kıssalar

Nebevî kıssaların hedeflediği maksatlardan biri de müminleri bunaltan ve rahatsız eden sıkıntıları dağıtmak ve onların kederlerini hafifletmektir.

İslâm'ın ilk yıllarında, müslümanlar türlü türlü eza ve cefaya maruz kalıyorlardı. Rasûlullah (s.a.s), geçmiş milletlerden dinleri uğruna her türlü cefaya katlananların kıssalarını anlatarak ashabının sıkıntısını ve kederini hafifletmeye çalışıyordu.¹¹¹ Bu metod bizzat Kur'an'ın da kullandığı bir metoddur.¹¹² Kur'an da önceki peygamberlerin başından geçenleri anlatarak Rasûlullah'ın (s.a.v) ve müslümanların sıkıntılarını hafifletiyor ve dirençlerini arttırıyordu.¹¹³

II. SAHÂBE DÖNEMİNDE KISSA

A. Sahâbe ve Kıssa

Sahâbîlerin Hz. Peygamber'den öğrendiklerini aralarında müzakere ederek birbirlerine öğrettikleri bilinen bir gerçektir. Gayet tabiidir ki sahâbeden bir kısmı bu müzakereler sırasında Rasûlullah'tan (s.a.s) öğrendiklerini naklederken O'nun vaaz ve nasihatları sırasında anlattığı kıssaları da tekrar etmek sûretiyle öğrenmişlerdir. Böylece hadislerle berâber kıssa olarak anlatılanlar da yayılmıştır.¹¹⁴

Rasûlullah (s.a.s.) bizzat kendisi ashabına vaaz edip ibretli kıssalar anlattığı gibi, sahâbîlerden bazıları da zaman zaman halka vaaz etmiş, yeri geldikçe aşırılığa kaçmadan kıssa da anlatmışlardır.¹¹⁵

Şuna işâret etmek gerekir ki, vaazlarda kıssa anlatmanın faydalı olacağı görüşünde olan sahâbîler vaazdan ancak talimî mahiyette, İslâmî değerleri anlatmaktan ibâret olan vaazı, kıssadan ise Kur'an'da ve Hadislerde anlatılan kıssalarla, bunların ölçülerine uygun olan ibretli kıssaları anlamış olmalıydılar. Yoksa sonradan ortaya çıkan kussâs taifesinin yaptığı gibi vaazlarda İslâmî değerleri işlemek, Kur'an'ı, hadisleri ve fikhî konuları ele almak yerine çeşitli gayelerle saçma hikâyeler ve uydurma hadisler anlatmayı hiç bir sahâbînin olumlu karşılaması düşünülemez.¹¹⁶

B. Kıssacılığın Bir Meslek Olarak Ortaya Çıkması

Vaazlarda İslâmî esasları açıklamak yerine kıssalar, uydurma hikâyeler ve mevzû hadisler anlatmak bahis konusu olunca haliyle sahâbeden buna itirazlar olmuştur. Bu itirazların esasını kasas denilen hikâyeler, kıssalar anlatmak ve böylece bidat ihdas etmek ve olur olmaz câhil kimselerin âlimâne eda ile asılsız

¹¹¹ Buhârî, **Mevâkıf**, 16, I / 139; İbn Hanbel, **Müsned**, II / 257.

¹¹² 11 Hûd 120.

¹¹³ Bkz. Zîr, 347-366.

¹¹⁴ Uğur, **Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas**, 300.

¹¹⁵ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 168-170; Heysemî, **Mecmau'z-Zevaid**, I/190, Beyrut 1967.

¹¹⁶ Uğur, **Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas**, 313.

şeyler anlatmaları teşkil eder.¹¹⁷ Daha önce de belirttiğimiz gibi, gerek Rasûlullah (s.a.s) gerekse O'nun izinden gitmeyi kendisine şiar edinmiş olan ashâbı zaman zaman vaaz edip vaazlarında kıssaya da yer vermişlerdir.¹¹⁸ Fakat bu işi hiç biri, bir meslek olarak, bir şeyler kazanmak için veya menfaat temin etmek için yapmamıştır. Bu işi para kazanmak, geçimini temin etmek için meslek edinenler Hulefâ-i Raşîdîn'in son zamanlarına doğru yavaş yavaş görülmeye başlanmış ve gün geçtikçe sayıları çoğalıp yaygınlaşmıştır.

Halkın ilgisini çekmek ve bir takım menfaat hesaplarıyla vaazlarında akla hayale gelmedik uydurma kıssalar anlatan, mevzû hadisler nakleden ve bu işi hedefinden saptıran kıssacı vaizlerin ortaya çıkışı, fitne tâbir edilen Hz. Osman'ın (r.a) şehit edilme hadisesi ve iç karışıklıkların başladığı zamanlara (Hicrî 35) rastlar. İşte bu dönemden sonra kıssa denince bu asılsız uydurmalar, kıssacı denilince de bu uydurmaların îmalcileri ve nakilcileri anlaşılmiş ve bu manada kıssaya da kıssacılığa da -her ne kadar avam ilgi gösterip itibar etse de- âlimlerce, arzettiği tehlikeden dolayı karşı çıkmıştır.¹¹⁹

Hulefâ-i Raşîdîn devrinin sonları ile Emevî devrinin başlarına doğru vaaz ve kıssa büyük bir gelişim ve değişim geçirdi. Muaviye (r.a) zamanında bu işi resmî görevliler yapmaya başladı.¹²⁰ Kıssacıları siyasî amaçları için ilk kullanan Muaviye b. Ebî Süfyan'dır. O bir kıssacı görevlendirmişti. Bu kıssacı sabah namazı kılındıktan sonra mescidde bulunanlara yöneliyor, Allah'ı (c.c) zikredip Rasûlüne salat ve selam getirdikten sonra halifeye, ehli beytine, askerlerine ve tâbiilerine dua ediyor, sonra hasımlarına, onunla savaşınlara ve ona muhalefet edip, itaat etmeyenlere de beddua ediyordu.¹²¹

Mezkûr rivayetler dikkate alındığında, yaklaşık hicrî 30-35 yıllarına kadar ehliyetli kimselerin elinde yerli yerince, gerekli hallerde ve bir maslahata binâen kullanılan kıssa Hz. Osman'ın (r.a) şehit edilmesi ve iç karışıklıkların başlamasıyla kontrolden çıkmaya başlamış, ehil olmayan ve cahil kimselerin elinde geçim vasıtası haline gelmiştir.

III. KISSACILIĞIN YAYILMASI VE ÂLİMLERİN KISSACILARLA MÜCÂDELESİ

A. Kıssacılığın Yayılmasına Etki Eden Faktörler

Takrîben h.35 yılından sonra hedefinden saptırılan ve farklı bir şekil alan vaazlarda kıssa anlatma hadisesi kendine uygun bir zemin bulmuş ve giderek yaygınlaşmıştır. Bu yaygınlaşmayı kolaylaştıran ve giderek hızlanmasına yardımcı olan âmillerin önemlilerini şu şekilde sıralamamız mümkündür.

¹¹⁷ Sabbağ, İbnu'l-Cevzî'nin **Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Mükzekkirin**'ine yazdığı tahkik mukaddimesi, 83.

¹¹⁸ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 168-170; Heysemî, I / 190.

¹¹⁹ İbn Mâce, **Edeb** 40, II / 1235; İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 178-179.

¹²⁰ Zîr, 68, **el-Beyân ve't-Tebyîn**'den naklen.

¹²¹ Hüseyinî, 158.

1. Kıssacıların Avamdan Gördüğü İtibar

İstedikleri şeye ulaşmak için zekâlarını, belâgat ve beyânı çok iyi bir şekilde kullanmasını bilen kıssacıların büyük çoğunluğu, İslamî ilimlerden, bilhassa hadis ve rivâyet ilminin inceliklerinden haberdar olmayan câhil kimselerdir.¹²² Fakat buna rağmen halk bunlara itibar etmiş ve meclislerine katılmıştır. İşte bu itibar hem mevcut kıssacıların yaptıkları işi şevkle devam ettirmelerine hem de yeni yeni kişilerin kıssacılığa özenmesine neden olmuştur.

Kıssacılar, halkın ileri gelenlerinin dikkatini üzerlerine çekiyorlar, bildikleri acâip, garip ve yalan hikâyeleri anlatarak onları eğlendiriyorlar, latifeler yapıyorlardı. Halkın büyük çoğunluğunun yaptığı ise akıl dışı, garip veya kalpleri hüzne boğup, gözleri yaşartacak aşırı duygusal hadiseler anlatan kıssacıların etrafına toplanıp onları dinlemektir.¹²³ Halkın bu itibârını gören kıssacılar bu ilgi ve itibarı daha da arttırmak, dinleyenleri memnun etmek ve sonunda nâil olmayı umdukları bahşişleri koparmak için ne lazımsa yapıyorlardı. Hatta vaazlarında aşk ve muhabbet konularını işleyen, âşık olunan sevgilinin güzelliğini anlatan gazeller okuyan, ayrılığın eleminden dert yanan kıssacılar vardı.¹²⁴

2. Kıssacıların Sağladıkları Maddî ve Mânevî Menfaatler

Kıssacılardan kimileri, bilgisi olsun-olmasın her konuda “ahkam keserek” câhil halkı kandırıp, kendisine “büyük âlim” dedirterek mânevî yönden kendilerini tatmin etmeye gayret ediyor, kimileri de dinleyenlerden bahşişler kopararak maddî menfaatlar sağlıyordu.

Halktan bazı dünyalıklar kopartmak için uğraşan bu kıssacıların çoğu kendilerine yetecek malları olduğu halde insanlardan bir şeyler talep ediyorlar,¹²⁵ insanları kendilerine ihsanda bulunmaya ve şefkat göstermeye teşvik edecek hadisler uyduruyorlardı.¹²⁶ Özetle kıssacıların, bu işin sonunda bir takım menfaatlar sağlıyor olmaları da kıssacılığın yayılmasında önemli rol oynamıştır.

3. Avamın Câhilliği

Malumdur ki, bu tip kıssacıların meclislerine devam edenlerin büyük çoğunluğu cahil, boş, heva ve hevesinin peşinden koşan insanlardır.¹²⁷ Dinlediklerini değerlendirecek, doğrusunu yanlışından ayırt edebilecek durumda olmayan bu insanlar kürsüye çıkıp laf eden herkesi âlim ve fâzıl kimseler sanmışlar, duydukları şeyleri akıl süzgecinden geçirmeden, olabilir mi olamaz mı hiç düşünmeden kabullenmişlerdir. İşte bu kitlenin, kıssacıların asılsız fakat etkileyici ve heyecan verici sözlerini kolay yoldan cennet vaadlerini gerçek âlimlerin verdiği doğru bilgilere tercih etmesi ve bu saçma sözleri ödüllendirmeyi de ihmal etmemesi bu işin yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır.

¹²² Aliyyü'l-Kârî, 15.

¹²³ Ebû Reyze, Mahmud, **Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması**, 130, İstanbul 1988.

¹²⁴ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 327.

¹²⁵ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 336.

¹²⁶ Deylemî, **el-Firdevs bi Me'sûru'l-Hitâb**, 6, Beyrut 1406 / 1986.

¹²⁷ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 328.

4. İsrâiliyyâtın Yaygın Olması

İsrâilî rivâyetlerin yaygın olmasının da kıssacılığın yayılmasındaki rolü büyüktür. Dinleyenleri ve asılsız olma ihtimâlini düşünmeden dinlediklerine inananları heyecanlandırıcı, hayrete düşürücü ve oyalayıcı nitelikte olan isrâilî rivâyetler kıssacıların başlıca sermâyesi durumundadır. Kıssacıların elinde böyle asılsız fakat zengin bir kaynak olmasaydı belki de kıssacılık halkın bu derece ilgisini çekip yaygınlaşma imkânı bulamayacaktı.

5. Sosyal ve Kültürel Hayat

Çeşitli vesilelerle muhtelif mekânlarda tertib edilen oturmalarda ve sohbet toplantılarında birçok ilginç şeyin konuşulup anlatılıyor olması, özellikle bu tür meclislerde kıssanın yaygın bir eğlenme, dinlenme ve bilgi edinme vâsıtası olması da kıssacılığın yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Ayrıca hem okuma yazma bilenlerin sayısının az oluşu hem de okumanın dinlemekten daha sıkıcı olması da sözlü anlatıma dayanan kıssacılığın yaygınlaşmasını hızlandırmıştır.

6. Tergîb ve Terhîb'e Dair Hadislerin Rivayetinde Tesâhül Gösterilmesi

Hâkim en-Nisâbûrî el-Müstedrek'te şöyle diyor: “Bize Nebî (s.a.s) den helal ve haram hakkında bir haber rivayet edildiğinde senetlerde titiz davrandık, ravilerini tenkide tabi tuttuk. Ama amellerin faziletleri, sevap, ikâb, mübahlar ve dualar gibi konulardaki rivayetlerde ise isnadlarda gevşek davrandık.”¹²⁸ İmam el-Münzirî ise, et-Tergîb ve't-Terhîb adlı kitabının mukaddimesinde “Âlimler terğîb ve terhîb konularında müsâmahalı olmaya müsade etmişlerdir. Hatta onlardan çoğu, sıhhat derecesini bildirmeden uydurma haberleri dahi zikretmişlerdir.” demektedir.¹²⁹

Yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerin de işaret ettiği gibi, birçok hadis âlimi, helal, haram veya vacib gibi şerî hükümlerle alakalı olmayan, amellerin faziletleri, rekâik, zühd, terğîb-terhîb ve kıssalar gibi konulardaki rivayetleri sıkı bir kontrol altında tutmamışlardır. İşte bu serbestlik gerek iyi, gerekse kötü niyetli birçok kişinin, bu konularda, kaide kural tanımadan nakillerde bulunmalarına ve hadis imal etelerine zemin hazırlamıştır. Bazıları, toplanıp bir araya geldiklerinde bir şeyi güzel görürlerse onu hadis yapma yoluna giderken,¹³⁰ zâhidlerden bazıları da insanların Kur'an ve sünnetten uzaklaştıklarını görünce, buna engel olmak için Kur'an ve sûrelerin faziletleri hakkında hadis uydurmuşlardır.¹³¹

Tergîb ve terhîb, amellerin faziletleri konusunda uydurulan rivayetler kıssacılara malzeme teşkil etmiş ve bu işin yayılmasına yardımcı olmuştur.

¹²⁸ Hâkim, I / 490.

¹²⁹ Münzirî, **et-Tergîb ve't-Terhîb**, I / 3, İstanbul Tsz.

¹³⁰ Sibâî, Mustafa, **es-Sünnetü ve Mekânetühâ**, 79, Şam 1398 / 1978.

¹³¹ Kardâvî, **Sünneti Anlamada Yöntem**, 31, İstanbul 1991.

B. Âlimlerin Kıssacılarla Mücadelesine Örnekler

Maksatları insanlar arasında tanınmak ve iltifat görmek veya dünyalık kazanmak olan kıssacıların süslü sözlerine, ilgi çekici hikayelerine aldanan avamın düştüğü tehlikeli durumu gören alimler, halkı bu durumdan kurtarmak ve kıssacıların gerçek kimliğini ortaya koymak için büyük çaba sarfetmişler ve kıssacılarla mücadele etmişlerdir.

Fakat ne gariptir ki, halkın iyiliği için uğraşan bu âlimler kıssacıların kıskırtması sonucu yine halkın baskılarına mâruz kalmışlardır. İşte buna tipik bir misal : Şa'bi namaz kılmak için mescide girdiğinde orada bir kıssacının Rasulullah'a (s.a.s) nisbet ederek şöyle dediğine şahid olur: "Allah teâla iki tane sûr yaratmıştır, her sûr'a iki defa üflenir, biri hayatın son bulması diğeri de tekrar diriliş içindir." Bunun üzerine Şa'bi kendisini tutamaz ve "Ey Şeyh Allah'tan (c.c) kork, hatalı rivayette bulunma. Allah teâla sadece bir tane sûr yaratmıştır ve iki nefha vardır. Birincisi ölüm, ikincisi diriliş içindir." der. Adam, bana mı diyorsun ey bozguncu, bana bunu falan falandan nakletti, bana karşı mı çıkıyorsun der ve ayakkabısını çıkararak Şa'bi'ye vurmaya başlar. Orada bulunanlar da onunla birlikte vurmaya başlarlar. Şa'bi, ancak Allah'ın (c.c) otuz tane sûr yarattığına yemin ederek ellerinden kurtulur.¹³²

Bunun benzeri bir olay da Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin başına gelir. Bağdat'ta bir kıssacının, Yüce Allah'ın "... belki Rabbin seni övülecek bir makama yükseltir."¹³³ sözünü tefsir sadedinde "Allah (c.c) O'nu (s.a.s) kendisiyle beraber arşı üzerine oturtur." dediği Taberî'ye ulaşınca yapılan bu hatâyâ tahammül edemez ve o adamı reddetmede biraz da mübâlağa ederek evinin kapısına "Arkadaşı olmayan, Arşında başka kimse olmayan Allah (c.c) her şeyden münezzehtir." yazar. Bunun üzerine kıssacı, Bağdat'ın avâmını kıskırtıp Taberî'nin üzerine salar. Halk Taberî'nin evini taşa tutar, tâ ki atılan taşlardan evin kapısı kapanır, görünmez olur ve kapının önünde taştan küçük bir tepe oluşur.¹³⁴

Celâleddin es-Suyûtî'nin "Tahzîru'l-Havâs min Ekâzibi'l-Kussâs" adlı kitabını kaleme almasının sebebi de buna benzer bir olaydır. Meclislerinde asılsız, bâtil ve uydurma sözleri hadis diye rivayet eden ve naklettiği bu sözleri de kati bir şekilde Nebî'ye (s.a.s) isnad eden kussâstan bir adamın durumu Suyûtî'ye sorulur. Suyûtî'de aslı olmayan bâtil şeylerin avâmın içinde, hadis diye anlatılmasının helal olmayacağını, bu adamın rivayet ettiği hadisleri hadis şeyhlere tashih ettirmesi gerektiğini söyler. Bu söz kıssacıya ulaşınca adam kızar ve "Benim gibi bir adam şeyhlere hadisleri tashih mi ettirecek? Benim birinin rivayet ettiği hadislere bâtil mı deniyor? Ben bizzat insanları tashih ediciyim. Ben hadis ilmini ve diğer ilimleri yeryüzünün en iyi bileniyim..." vb. gibi bir takım hezeyanlarda bulunur. Sonra halkı Suyûtî'nin üzerine salar. Halk Suyûtî'yi ta'cîz eder ve O'nu öldürmekle ve taşlamakla tehdit eder. Fakat Suyûtî görüşünden vazgeçmez. Hatta, bâtil olduğu kendisine açıklandıktan sonra da hadisi şeyhlere tashih ettirmez, Rasulullah'a

¹³² İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 302-303.

¹³³ 17 İsrâ 79.

¹³⁴ Suyûtî, **Tahzîr**, 211.

(s.a.s) isnâd ederek yalan haber rivayetinde ısrar ederse kırbaçlanması gerektiğini söyler. Bunun üzerine iyice hiddetlenen kissacının kışkırttığı avam Suyûtî'ye çok kötü muâmelelerde bulunur. Bu olaydan sonra Suyûtî, yukarıda ismini zikrettiğimiz kitabını yazar.¹³⁵

Yüce Allah'ın bir lütfudur ki O (c.c), zamanın, şeriatın ve aklın hoş görmediği şeyleri hoş görmeyen, yalancılardan kışkırtılan, bu uğurda gördüğü ezâ ve cefâyâ aldırmanın, Allah rızâsını dünya menfaatlarına ve selametine tercih eden sâdik âlimler ve mücâhid davetçiler olmaksızın geçmesine râzı olmamıştır.¹³⁶ Doğruyu ve hakikatı yılmadan savunan âlimler her asırda var olmuştur.

Âlimlerin kissacılara karşı verdikleri bu mücadele tam olarak başarıya ulaşmamış ise de bu mücadelenin kissacılar tarafından estirilen uydurma ve hurafe kasırgasının ortalığı büsbütün kasıp kavurmasını engellediği de muhakkaktır.

III. KISSACILARIN OLUMSUZ ETKİLERİ

A. Kissacıların Hadisler Üzerindeki Zararları

1. Kissacılar ve Hadis Uydurma Faaliyeti

Kissacıların hadislere verdikleri en büyük zarar hadis uydurmaları ve uydurma hadisleri halk arasında yaymalarıdır. İbnu'l-Cevzî'nin anlattığına göre, kissacı bir vâiz aşûre günü minbere çıkmış, Hz. Peygamber (s.a.s) buyurdu ki, "Kim aşûre günü oruç tutarsa şu şu olur." diyerek birçok sevap dağıtmış. Hadisin kaynağı sorulunca da hepsini o anda uydurduğunu itiraf etmiştir.¹³⁷ Avam tarafından, İslâmiyeti iyi bilen âlim kişiler olarak kabul edilen kissacıların bu sözleri halk tarafından kabul görmüş ve böylece aralarında yayılmıştır.¹³⁸

Avam arasında şuyû bulmuş hadislerin büyük çoğunluğunun, onların kissacılardan dinlemiş oldukları, bâtil hadisler olduğunu görüyoruz. Çünkü bu kissacılar halkın ilgisini ve itibârını canlı tutmak için birçok, yeni, duyulmamış haberlere ve konulara ihtiyaç hissediyorlardı. Böylece bu kissacılar hiç kimsenin bilmediği ve duymadığı konularda "ahkam keserek", hadis rivayet ederek ne kadar da çok şey bildiklerini, ne büyük âlim olduklarını göstermiş olacaklardı. İşte böyle bir düşünce ve ihtiyaç, câhil ve muhteris kissacıları uydurmacılığa itiyordu. Bu işi geçim vâsıtası edinmiş olmaları, kendilerini yalan yanlış şeyler anlatmaktan ve hadis uydurmaktan alıkoyacak Allah korkusundan da mahrum olmaları bu işi daha da pervâsızca yapmalarına neden olmuştur.

Kissacılar hadisleri birbirine karıştırmak ve metinlere ilaveler yapmak sûretiyle de hadislere büyük zararlar vermişlerdir. Şu'be b. Haccâc'a bir genç gelerek bir hadis sorar. Şu'be gence "Sen kissacı mısın?" diye sorar, gençten "Evet" cevabını alınca, Şu'be "Git o zaman, biz kissacılara hadis rivayet etmiyoruz" der.

¹³⁵ Suyûtî, **Tahzîr**, 71-73.

¹³⁶ Sabbağ, Suyûtî'nin **Tahzîru'l-Havâs min Ekâzîbi'l-Kussâs** adlı kitabına yazdığı tahkik mukaddimesi, 13.

¹³⁷ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 307.

¹³⁸ Kardâvî, 69.

Niçin böyle yaptığı Şu'be'ye sorulunca "Hadisi bizden bir karış alıyorlar sonra onu bir zirâ' yapıyorlar." der.¹³⁹

Kıssacıların hadislere verdikleri zararlardan biri de, gaflet yüzünden ne söylediklerini bilmeyerek birtakım saçma sapan sözleri hadis diye nakletmeleri olmuştur. İbnu'l-Cevzî'nin naklettiğine göre kussâs içinde unutkanlıkta darb-ı mesel haline gelmiş Seyfeveyh isminde bir kıssacı vardı. Bir gün kendisine "Büyük âlimlerle görüştün niye hadis rivayet etmiyorsun?" denilince, yazın, bize Şerîk'in Mugire'den onun İbrahim'den, İbrahim'in de Abdullah'tan rivayet ettiğine göre "Onun misli aynıdır." der. Dinleyenler neyin misli aynıdır? diye sorunca "Böyle duyduk böyle rivayet ediyoruz." diyor.¹⁴⁰

Kıssacılardan bir çoğu meşhur isnadlardan bazılarını ezberlemişler, sonra da büyük bir cüret ve hayâsızlıkla, uydurdukları acaip hadislerle bu meşhur isnadları eklemişlerdir. Yahya b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel'in Rusâfe mescidinde rastladıkları kıssacı gibi ki, bu kıssacı Yahya b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel'in de adlarının geçtiği meşhur bir isnadı ezberlemiş ve uydurmalarını bu sahih senedle nakletme yoluna gitmiştir.¹⁴¹

Ebû Hâtim de buna benzer bir olayla karşılaşmıştır. Ebû Hâtim namaz kılmak için mescide girer. Namazdan sonra bir genç kalkar ve Enes'ten Katâde'nin, Katâde'den Şu'be'nin, Şu'be'den Ebû'l-Velîd'in ondan da Ebû Halîfe'nin bize naklettiğine göre der ve bir hadis nakleder. Ebû Hâtim genci yanına çağırır ve Ebû Halîfe'yi gördün mü? diye sorar, genç "Hayır" cevabını verir. Ebû Hâtim, peki onu görmediğin halde ondan "Bize rivayet etti" diye nasıl rivâyette bulunuyorsun deyince, genç, Ebû Hâtim'e "Bizimle münakaşa etmek mürüvvetin, hayâ ve edebin azlığını gösterir. Ben bu isnâdı ezberledim ve işittiğim her hadîse bu isnâdı ekliyorum" der.¹⁴²

Gencin bu itirâfı gerçekten de insanı sarsıcı ve bu derecede de ürkütücüdür. Bu tür bir sahtekârlıkla dinin iki ana kaynağından biri olan hadislerle ne denli zarar verildiğini, nice asılsız uydurmaların ve iftiraların sahih ve sağlam senedlerle kamufle edilerek Rasûlullah'a nisbet edilmiş olduğunu düşünmek bile insanın göğsünü daraltıyor. Neyse ki, ehliyetli hadis âlimlerinin gayretleriyle, bu tür uydurma hadisler her ne kadar sağlam senedlerle nakledilmiş olsa da sened ve metin tenkidine tabi tutularak gerçek değerleri gün ışığına çıkarılmış ve sahih hadislerle karışmasına müsaade edilmemiştir.

Bazı hadis îmalcileri ve kıssacılar israiliyata ve ehl-i kitâba ait bazı sözleri halka daha çok tesir edeceği düşüncesiyle Hz. Peygamber'in hadisleri olarak nakletmişlerdir.¹⁴³ Hadis âlimlerinin ittifakına göre hadislerle fesat kussas yoluyla girmiştir.¹⁴⁴ Halkın câhilliği ve kıssalara düşkünlüğü, yalancılık ve hadis

¹³⁹ Hatib el-Bağdâdî, I / 164; İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 308.

¹⁴⁰ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 322.

¹⁴¹ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 304; Suyûtî, **Tahzîr**, 195-196.

¹⁴² Hatib el-Bağdâdî, 166; Hüseyinî, 169; Accâc, 212-213.

¹⁴³ İbn Hacer, **Nuhbetü'l-Fiker**, 22. İstanbul 1288; Suyûtî, **Tedribü'r-Râvî**, I / 287.

¹⁴⁴ Uğur, **Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas**, 319.

uydurmacılığı yolunda kıssacıların rahat hareket etmesine yardımcı olmuştur.¹⁴⁵ Kussastan bazıları insanları hayra teşvik edip şerden el çektirerek iyi bir iş yaptıklarını zannederek tergîb ve terhîbe dair hadisler uydurmuşlardır.¹⁴⁶

İşte bu sebeplerden dolayı kussas taifesinin cerh ve tâdil kitaplarında, münkerat rivayetlerinden dolayı cerhedildiği, rivayetlerine itibar edilmediği görülür. Mesela kıssacıdan Yezid er-Rakkâşî hakkında Ahmet b. Hanbel “Hadisleri münkerdir, o kıssacıdır.” demiştir. Yahya b. Main’e göre ise hadislerinde zaaf vardır.¹⁴⁷ Yine meşhur vâizlerden Sâlih el-Mürrî hakkında da Ahmet b. Hanbel “Kıssacıdır, hadis ehli değildir. Esasen hadisi hiç bilmez.” demiştir.¹⁴⁸ Bağdat’ta çarpıcı vaazlar eden Mansur b. Ammâr hakkında İbn Adiy “Münkeru’l-Hadis” demiştir.¹⁴⁹ Yemen’li Şuayb el-Cebâî¹⁵⁰ ehl-i kitap çevrelerinden efsanevî şeyler nakletmekle mâruftur ve kendisi metruk bir kıssacıdır.¹⁵¹ Vehb b. Münebbih kıssacılıkla tanınmış, israili kitaplardan çok nakillerde bulunmakla tenkid edilmiştir.¹⁵² Muhammed b. Ziyad el-Mevsilî hadiste yalan söylemek ve çok kıssa anlatmakla tenkit edilmiştir.¹⁵³

Kıssacıların gayesi halkı bilgilendirmek ve dîni öğretmek olmayıp, halkın ilgisini çekip menfaat temin etmek olunca, görüldüğü gibi, felaket olarak adlandırılabilir bir çılgınlığa gözleri kapalı dalmışlardır. Menfaat hissine ve meşhur olma tutkusuna mahkûm olan kıssacılar bu tutumlarından dolayı cerh-tâdil âlimlerince cerh edilmişler ve rivayetlerine itibar edilmemiştir.

2. Kıssacılar Vâsitasıyla Halk Arasında Yayılmış Olan Uydurma Hadislere Örnekler

Bu kısımda İbn Teymiyye’nin, Ehâdisu’l-Kussâs adlı kitabında, kıssacılar yoluyla halk arasında yaygınlaşıp meşhur olduğunu belirttiği uydurma hadislere, İbn Teymiyye’nin değerlendirmeleriyle birlikte örnekler vereceğiz.

* “Kalp Rabbin evidir.”¹⁵⁴ İbn Teymiyye bu rivayet hakkında: Bu Nebî’nin kelâmı değildir diyor.

* “Ben bilinmeyen bir hazine idim. Bilinmek istedim ve bir topluluk yaratarak kendimi onlara tanıttım. Beni tanıyın”¹⁵⁵ İbn Teymiyye bu rivayet için de: Bu Nebî’nin kelimelerinden değildir. bunun ne sahih ne de zayıf senedi bilinmemektedir diyor.

¹⁴⁵ Umerî, **Hadis Tarihi**, 60, Konya 1990.

¹⁴⁶ İbnü’l-Cevzî, **Telbisü İblis**, 111, Beyrut 1992.

¹⁴⁷ Zehebî, **Mizanü’l-İtidal**, IV / 418, Halep 1963.

¹⁴⁸ Zehebî, **Mizanü’l-İtidal**, II / 289.

¹⁴⁹ Zehebî, **Mizanü’l-İtidal**, IV / 187.

¹⁵⁰ İbnü’l-Esir, **El-Lübâb**, I / 255, Beyrut Tsz.

¹⁵¹ İbn Hacer, **Lisânu’l-Mizân**, III / 150, Beyrut 1971.

¹⁵² Zehebî, **Mizanü’l-İtidal**, IV / 352.

¹⁵³ Zehebî, **Mizanü’l-İtidal**, III / 520

¹⁵⁴ İbn Teymiyye, **Ehâdisu’l-Kussâs**, 55; İbn Arrak, **Tenzihu’ş-Şeria’**, I / 148, Lübnan 1981; Aliyyü’l-Kârî, 170; Aclûnî, **Keşfü’l-Hafâ**, II / 99, Beyrut 1988.

¹⁵⁵ İbn Teymiyye, **Ehâdisu’l-Kussâs**, 55; İbn Arrak, I / 148; Aclunî, II/99.

* “Rabbine kavuşmadan mümine rahat yoktur.”¹⁵⁶ İbn Teymiyye bu rivayet için: Bu seleften bazılarının sözüdür diyor.

* “Fakirlik benim gurûrumdur onunla iftihar ederim.”¹⁵⁷ İbn Teymiyye bu rivayet için: Asılsızdır, müslümanların bilinen kitaplarında yoktur diyor.

* “Kim bir yıl içinde hem beni hem de babam İbrahim’i ziyaret ederse cennete girer.”¹⁵⁸ İbn Teymiyye bu söz için: Bu, asılsız, uydurma bir sözdür. Onu hadis ehlinde hiç kimse rivayet etmemiştir diyor.

* “Kim günahları affedilmiş biriyle yemek yerse onun da günahları affedilir.”¹⁵⁹ İbn Teymiyye bu rivayet için: Bu, isnadı olmayan ve müslümanların kitaplarında bulunmayan bir sözdür. Manası da sahih değildir. Kafirler de münafıklar da müslümanlarla yemek yiyebilir diyor.

* “Kim bir aç doyurur yahut bir çıplağı giydirirse Allah’ın onu cennete koyacağına ben kefilim.”¹⁶⁰ İbn Teymiyye bu rivâyet için: Bu lafızlar Rasûlullah’tan bilinmemektedir diyor.

* “Ashabıma sövmek affedilmeyecek bir günahdır.”¹⁶¹ İbn Teymiyye bu rivayet hakkında: Bu Rasûlullah’a bir iftiradır. Çünkü Yüce Allah Kur’an’ı Kerim’de “Muhakkak ki Allah kendisine şirk koşulmasını affetmez fakat bundan daha aşağısında dilediğini affeder.”¹⁶² buyurmaktadır.

* “Rasûlullah mescidde ayaklarını uzattığında Allah O’na “Ey Muhammed Aişe’nin evinde değilsin” diye vahyetmiştir.”¹⁶³ İbn Teymiyye bu rivayet hakkında: Bu, isnadı bilinmeyen bir hadistir demiştir.

* “Mümin bir dağın tpesinde bile olsa Allah ona eza edecek birini ya da bir şeytanı takdir eder.”¹⁶⁴ İbn Teymiyye bu rivayet hakkında: Bu Rasûlullah’tan bilinen bir söz değildir demiştir.

İbn teymiyye’nin değerlendirmeleriyle birlikte vermeye çalıştığımız örneklerde de görüldüğü gibi, kıssacılar bir çok asılsız ve uydurma rivayetin hadis kimliğinde halk arasında yayılmasına sebep olmuşlardır.

B. Kıssacıların Halka Verdikleri Zararlar

1. Kıssacılığın kerih Görülmesinin Sebepleri

Kıssanın değeri, muhtevâsına ve anlatım gayesine göre değişmektedir. Yüce Allah’ın (c.c) rızasını kazanmaya mâtuf bir işi gerçekleştirmek veya bazı esasların anlaşılmasını kolaylaştırmak için, ölçüyü kaçırmadan anlatılan kıssa şüphesiz faydadan hâlî değildir. Fakat çeşitli çıkar hesaplarıyla, halkın ilgisini çekmek ve

¹⁵⁶ İbn Teymiyye, **Ehâdîsu’l-Kussâs**, 57; Aclûnî, II / 362.

¹⁵⁷ İbn Teymiyye, **Ehâdîsu’l-Kussâs**, 60; Aclûnî, II / 87

¹⁵⁸ İbn Teymiyye, **Ehâdîsu’l-Kussâs**, 66; Aclûnî, II / 251.

¹⁵⁹ İbn Teymiyye, **Ehâdîsu’l-Kussâs**, 73; Aclûnî, II / 230; İbn Arrâk, II / 267.

¹⁶⁰ İbn Teymiyye, **Ehâdîsu’l-Kussâs**, 74; İbn Arrâk, II / 144.

¹⁶¹ İbn Teymiyye, **Ehâdîsu’l-Kussâs**, 75; İbn Arrâk, I/320; Aclûnî, I / 144.

¹⁶² 4 Nisa 48.

¹⁶³ İbn Teymiyye, **Ehâdîsu’l-Kussâs**, 93.

¹⁶⁴ İbn Teymiyye, **Ehâdîsu’l-Kussâs**, 94; Aclûnî, II / 162.

semeresini toplamak için anlatılan uydurma ve muhal kıssalar ise, gerek halka gerekse dine vereceği zararlardan dolayı menfi bir konuma sahiptir ve ulema tarafından hoş karşılanmamıştır.

İyiliği emredip kötülükten sakındırma bâbından olan tezkir İslam dininde mühim bir yer tutar. Çünkü insan zaman zaman çeşitli zaafılara düşüp, şehvetine mağlup olup hakkı unutabilir. İşte bu gibi hallerde dünyânın hakikatinden, zevâlinde, yüce Allah'ın (c.c) itaatkâr kulları için vadettiği mükâfatlardan, asî kulları için hazırladığı azaplardan haber verecek bir müzekkire elbette ihtiyaç vardır. Hatta birçok Kur'an ayetlerinde¹⁶⁵ ve sahih sünnette¹⁶⁶ böyle bir müzekkirin gerekliliğine işâretler bulunmaktadır. Hatta Kur'an bizzat kendisi Rasulullah'ı (s.a.s) tezkir sıfatı ile vasıflandırmıştır.¹⁶⁷ İşte bu ihtiyaca cevap verecek olan vâizin gerekli hallerde kıssa anlatması da uygun görülmüştür.

Vaazlarda kıssa anlatma işi maksadının dışına çekilip, şahsî menfaat hesaplarıyla istismar edilmeye başlanınca artık kerih görülmeye başlanmış ve cevaz verilmemiştir. Kıssacıların yerilmesinin sebebi, onların çoğunun, faydalı bir şeyler zikretmeksizin kıssayı çok uzatmaları, naklettiklerine birçok şey ekleyip karıştırmaları ve muhal hikâyeler anlatmalarındır.¹⁶⁸

Selef kıssacılığı şu altı sebepten dolayı kerih görmüştür

1. Selef, Rasulullah (s.a.s) zamanında gördüklerine ve bildiklerine tabi oluyor, sonradan ortaya çıkan bir şey gördükleri zaman kabullenemiyorlardı.
2. Kıssalar geçmiş milletlerin başlarından geçen olaylardır ki, sıhhatli bir şekilde bize ulaşanı çok azdır. Özellikle Benî İsrâil'den nakledilenler böyledir.
3. Kıssa ve benzeri şeylerle meşgul olmak, bundan daha önemli olan Kur'an okumak, hadis rivayet etmek ve dinî bilgilerde derinleşmek gibi şeylerden insanı alıkoyar.
4. Vaaz ve nasihat için sıhhatinden emin olunamayan diğer kıssalara ihtiyaç hissettirmeyecek kadar, Kur'an ve sünnette kıssa mevcuttur.
5. Dinde olmayan şeyleri dine katan kimseler, anlattıkları kıssaların içine avâmın kalbini ifsat edecek şeyler karıştırmışlardır.
6. Kıssacıların çoğunluğu ilim ve takvâlarının azlığından dolayı doğruya ulaşmak için çaba harcamayan, hatadan sakınmayan kimselerdir.¹⁶⁹

Kıssacı şu üç tehlikenin birinden kendisini kurtaramaz.

1. Sözü uzatıp, dallandırıp budaklandırarak sonuçta dînî esaslara ters düşecek noktaya vardırımdan,
2. Kendini beğenip kibirlenmekten,
3. Kendisinin yapmadığı şeyleri başkasından istemekten.

¹⁶⁵ 50 Kâf 45; 51 Zâriât 55; 87 A'lâ 9.

¹⁶⁶ İbn Hanbel, **Müsned**, V/261; Heysemî, I / 190; İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 168-170.

¹⁶⁷ 88 Gâşîye 21.

¹⁶⁸ Sabbâğ, 16.

¹⁶⁹ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 160-161.

İşte bu yüzden Rasululah (s.a.s) “Kıssacı buğz edilmeyi bekler.” buyurmuştur.¹⁷⁰

Muhammed b. Kesîr es-Sanânî şöyle der: “Kıssacılarla birlikte oturmakta üç mahzur vardır. Onların söylediklerine rıza göstermek, akli hafife almak ve mürüvvetin gitmesi.” Kendisine çok katı davrandın denilince, “Allah’a yemin olsun ki, eğer müslümanların yöneticilerinden olsaydım onları bu işten vazgeçirir, cezalandırırdım. Çünkü Allah ve Rasulüne karşı en çok yalan söyleyenler onlardır. Onlarla oturan onlardan daha şerlidir.” Bu işi para için yapmayan, sözü özüne uygun ve bilgili kimselerin vaaz edip kıssa anlatmasında ise bir sakınca görmez.¹⁷¹

İbnu’l-Cevzî ise kıssacıda bulunması gereken şartları şöyle sıralar

- a. İlim sahibi olmak, kıssa sanatını iyi bilmek.
- b. Sahîhini sahih olmayanından ayırt edebilecek kadar hadis ilimlerinde bilgi sahibi olmak.
- c. Fıkıh ilmini iyi bilmek.
- d. Dili iyi bilmek.
- e. İhlâslı ve takvâlı olmak.
- f. İnsanlardan yapmasını istediği şeyleri önce kendisi yapmak.
- g. Dünyaya tamahkar olmamak.¹⁷²

Zikredilen tehlikelere düşmeden, yukarıda sıraladığımız özellikleri nefsinde cem eden âlim ve fâzıl kimselerin, ölçüyü kaçırmadan vaaz edip kıssa anlatmasında ve insanlara nasihat etmesinde bir beis yoktur.

2. Kıssacıların Halk Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Zararları

Avâmı eğitmek ve bilgilerini sağlamlaştırmak gibi bir gâyeleri olmayan kıssacılar kıssayı bir kazanç vesilesi olarak görmüşlerdir. Bu yüzden kazançlarının peşinden koşarak kazançlarını arttırmak, avâmı razı ve hoşnut etmek için yarışmışlardır. Halk ise her asırda, garip şeylere ilgi duymuş, aklın kabul edemeyeceği bâtil hurâfelerden hoşlanmış, acaib şeyleri dinlemeye merak salmıştır. Öyle ki, dinleyenlerini coşturmak ve eğlendirmekten başka bir şey düşünmeyen şarkıcılara benzeyen kıssacılar bazan sabahlara kadar vaazlarını uzatmışlardır.¹⁷³

İslâm’ın yanlış anlaşılmasına yol açan uydurmaları ve asılsız hikâyeleri vaazlarına sermaye yapan kıssacılar, müslüman halkın câhil, tembel ve anlayışsız kalmalarında büyük bir paya sahiptirler. Zira kıssacıları büyük İslâm âlimi zannederek peşlerini bırakmayan bazı insanlar onları senelerce dinlemiş olsalar dahi yine de gerçek İslâm’dan bir şeyler öğrenememişlerdir. Aksine, İslâm’ın

¹⁷⁰ Aliyyu’l-Kârî, 43; Aclûnî, II/96; İbn Arrâk, II / 188.

¹⁷¹ İbnu’l-Cevzî, **Kussâs**, 306-307.

¹⁷² İbnu’l-Cevzî, **Kussâs**, 181-182.

¹⁷³ Sabbağ, İbnu’l-Cevzî’nin **Kussâs**’ına yazdığı tahkik mukaddimesi, 14.

bünyesi için tehlikeli birer mikrop demek olan bâtil hurâfe ve sözleri dinleye dinleye hak ve hakîkate düşman olmuşlardır.¹⁷⁴

Gâyelerine ulaşmak için her yolu denemekten çekinmeyen kissacılar bir yandan hitabet sanatının bütün inceliklerini kullanıp dinleyenlerin beğenisini kazanmaya çalışırken diğer taraftan görünüm olarak da dinleyicileri etkilemek için çeşitli hilelere de başvurmaktan geri kalmıyorlardı. İbnu'l-Cevzî'nin belirttiğine göre bunların içinde zâhid görünmek için yüzlerini sarıya boyayanlar, vaaz ettikleri yerlere güzel kokularla tütsü verenler, yanlarında koklanınca gözyaşı akıtan maddeler bulduranlar, elbiselerini yırtanlar, güyâ vecde gelerek kendilerini kürsüden aşağı atanlar vardı.¹⁷⁵ Kissacılar bir yönden de bu tür göz boyama oyunlarına başvurmaya mecburdular. Çünkü laf kalabalığı yapmaktan ve akıl sır erdirilemeyecek tuhaf uydurmalar imâl etmekten başka bir meziyetleri olmayan kissacıların başka türlü halkın iltifatına ve itibarına mazhar olmaları düşünülemezdi.

Kolay yoldan cennet, az amele çok sevap vâd eden ve nefse hoş gelen şeyler anlatan kissacıların meclislerine uzun süre devam edenler bile din adına bir şeyler öğrenme fırsatı bulamamışlardır. Kissacıların sözlerinin çoğunluğu Mûsâ ve Tûr dağı, Züleyha ve Yûsuf hakkında oluyor, ferâizden, günahlardan sakındırmaktan neredeyse hiç bahsedilmiyordu. Sıra bir türlü zina edenlere, fâiz yiyenlere, namazları vaktinde kılmayanlara gelmiyordu. Ne yazık ki kissacılar dînî esasları anlatmayı ihmal ettiler. Bu nedenlerle bunların mallarına talep çok oldu. Çünkü hak ağır, bâtil ise hafiftir.¹⁷⁶

Küçük bir günaha büyük azaplar, önemsiz bir amele de çok büyük sevaplar verilmesi kissacıların hadislerinde çokca görülür.¹⁷⁷ Bazıları Allah'ın (c.c) rahmetinden ümit kestirecek kadar uydurma terhib hadisleri rivâyet ederken diğer bir kısmı, sünnete sarılana günahların zarar vermeyeceğini zannettirecek kadar, sünnetin ve sünnet ehlinin faziletlerine dair rivayetlerde bulunmuşlardır.¹⁷⁸ Çok tehlikeli durumlardan biri de bazı salih amellere ondaki sevabı büyültmek suretiyle hak ettiğinden daha çok kıymet verilmesi, hatta daha önemli, daha yüksek derecedeki amellerin haddini bile aşırılması, bunun yanında bazı kötü amellerin üzerinde gereğinden fazla durulması, diğerlerini sönük bırakacak derecede ondaki cezânın büyütülmesi vardır. Kissacılar küçük bir iyilik yapanlara sayısız nimetlerle doldurdukları cennetin kapılarını ardına kadar açarlarken, en ufak bir günah işleyenleri de hayallerinin icad ettiği korkunç cehennemlerde işkenceye tâbi tutmuşlardır.¹⁷⁹

Kissacıların meclislerine devam ederek bu abartılı rivayetleri dinleyip inanan, esâsen bunları değerlendirecek doğrusunu eğrisinden ayırdedebilecek dini bilgiye ve alt yapıya sahip olmadığından dolayı inanmak zorunda olan cahil halk,

¹⁷⁴ Kandemir, 194-195.

¹⁷⁵ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 296.

¹⁷⁶ İbnu'l-Cevzî, **Telbisü İblîs**, 125.

¹⁷⁷ Suyûtî, **Tedribu'r-Râvî**, 233-234; Kardâvî, 89.

¹⁷⁸ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 324-325.

¹⁷⁹ Kandemir, 56.

bu yüzden bir takım saplantılara düşmüştür. Kimileri küçücük hatalara bile büyük azaplar vadedilmesinden dolayı günah işleme korkusuyla adım bile atamaz hale gelirken kimileri de küçücük iyiliklere bile büyük sevaplar ve cennet vâdedilmesinin verdiği rahatlık ve cesaretle bir çok mâsiyeti gözünü bile kırpmadan işleyecek hale gelmiştir.

Saltanatlarını halkın bilgisizliği, saflığı, hikâye ve menkibe türü ilginç sözlere olan aşırı ilgisi üzerine kuran kıssacıların avam üzerinde çok belirgin bir tesiri ve itibârı vardı. Kıssacıların halkı kıskırtması sonucu Taberî'nin,¹⁸⁰ Şa'bî'nin¹⁸¹, Suyûtî'nin¹⁸² ve başkalarının başına gelenler hatırlanacak olursa, kıssacıların halk üzerindeki tesir ve iknâ gücünün boyutlarının daha iyi kavranacağı kanaatindeyiz.

Şu olay, halkın kıssacılara olan itibarını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Kûfe mescidinde Zür'a denilen bir kıssacı vardır. Bir gün İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin annesi bir mesele hakkında fetvâ almak ister. Ebû Hanîfe annesine fetvâ verir fakat annesi razı olmaz ve "Kıssacı Zür'a'nın fetvâsından başkasını kabul etmem" der. Ebû Hanîfe annesini alıp Zür'a'ya götürür ve "Bu benim annemdir şu şu konularda senden fetvâ istiyor" der. Zür'a Ebû Hanîfe'ye "Sen benden daha bilgili ve daha fakihsin sen kendin fetvâ ver" der. Ebû Hanîfe; "Ben mesele şöyle şöyledir diye fetvâ verdim" der. Zür'a'nın, Ebû Hanîfe'nin dediğini doğrulaması üzerine ancak, annesi râzı olur ve oradan ayrılırlar.¹⁸³

Âlimlerin meclislerine katılanların, kıssacılara itibâr edenler gibi uydurmalarla avutulmayacağına, ilimden nasiplerini alacağına işaret eden Ebû Kılâbe şöyle diyor: "İlmi kıssacılardan başkası öldürmemiştir. Bir adam kıssacıyı bir sene dinler de ondan istifade edebileceği bir şey alamaz fakat bir âlimin yanına oturduğu zaman faydalı bir şey öğrenmeden kalkmaz."¹⁸⁴ Kıssacıların halkı asılsız hikâyelerle uyutmaktan başka bir şey yapmadıklarını bilen İbn Ömer, yanında kıssa anlatan bir kıssacıya "Yanımızdan kalk bize eziyet verdin." demiştir. Kıssacı kalkmamakta direnince polisten yardım isteyerek bu adamı yanından uzaklaştırmıştır.¹⁸⁵ İbn Mesud'da yanında durmadan kıssa anlatan birine "Git mallarını isteyenlere sergile bize değil." demiştir.¹⁸⁶

Kıssacılardan biri dinleyenlere şu tavsiyelerde bulunur: "Ey insanlar bir şey yiyip içerken besmele çekilirse o yiyecek ve içecekler şeytan yaklaşamaz. Tuzlu pirinç ekmeği yerken besmele çekmeyin şeytan da sizinle birlikte ondan yesin

¹⁸⁰ Suyûtî, **Tahzîr**, 213

¹⁸¹ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 302-303.

¹⁸² Suyûtî, **Tahzîr**, 71-73.

¹⁸³ İbnu'l-Cevzî, **Kussâs**, 319; Suyûtî, **Tahzîr**, 279; Aliyü'l-Kârî, 71; (Suyûtî'nin Tahzîrül-Havâs min Ekâzibi'l-Kussâs adlı eserini tahkik eden Lütfî es-Sabbağ bu rivâyet ile ilgili dipnotunda şunları söylüyor: Bu kıssayı dikkatli bir şekilde incelemek ve araştırmak gerekir. Bu bizim bildiğimiz Ebû Hanîfe'nin yapacağı bir iş değildir. Bu kıssada avamdan bazılarını fitneye düşürecek bazı hususlar vardır. İmâm-ı A'zam engin düşünceli, delilleri kuvvetli ve uzağı görebilen bir insandır. Nasıl olur da insanların duyacağı ve göreceği bir işi yapıp, bu kıssacıya gitmeden annesini kendi fetvâsına iknâ edecek bir vesile bulamaz. **Tahzîr**, 279.

¹⁸⁴ Hatib el-Bağdâdî, 164; Ebû Nuaym, II / 287.

¹⁸⁵ Suyûtî, **Tahzîr**, 246-248.

¹⁸⁶ Suyûtî, **Tahzîr**, 248.

sonra su içerken besmele çekerek için, böylece şeytan su içmesin ve susuzluktan ölsün.”¹⁸⁷ Bir diğeri de şunları anlatıyor: “Gecelerden bir gece Hz. Aişe’nin elinden iğnesi düşer ve tüm aramalarına rağmen bulamaz. Bunun üzerine Nebi (s.a.s) tebessüm eder, dişlerinin parlaklığı odayı aydınlatır ve bu ışıktaki Hz. Aişe iğnesini bulur.”¹⁸⁸ Halkı cezbetmek için bu ve benzeri sayısız uydurma hikâyeleri kendilerine sermaye edinen kıssacıların asıl gayesi dinleyenlerin iltifatına ve bahşişlerine nâil olmaktır. Kıssacı meclislerinde, verilen bahşişleri toplamakla görevli olan ve kendilerine “Mükevviz” denilen kimseler vardı. Kıssacı, dinleyenlerine bahşişleri vermelerini söyler, mükevviz de toplardı. Halk dağıldıktan sonra kıssacı ile mükevviz toplanan malları paylaşırlardı.¹⁸⁹ Kıssacıların işi bu dereceye vardırımları, para ve menfaat söz konusu olunca böyle organize çalışmalarını onların gerçek yüzünü ve maksatların göstermeye sanırsanız yeter de artar bile.

Avamı anlattıkları hikâye ve hurafelerle oyalayan ve cahil kalmalarına sebep olan kıssacılar sadece bununla kalsalardı halka verdikleri zararlar daha kolay telâfi edilebilirdi belki, ama kıssacıların doğru bilgi vermedikleri gibi anlattıkları uydurmalar ve hurafelerle halkı yanlış yöne kanalize etmiş olmaları bu menfî te’sirin telâfisini bir kat daha zorlaştırmıştır. Çünkü kıssacıların uydurmaları doldurdukları avâmın kafasına doğruların sokulabilmesi için önce bu yanlışların temizlenmesi gerekmektedir ki, bazı yanlışların silinmesi doğruların anlatılmasından daha zordur.

IV. SONUÇ

Kıssaların tarihi insanlık tarihi kadar eskilere dayanır denilse mübâlağa edilmiş olmaz. Çünkü kıssalar insanlara tarihin ilk safhalarından beri arkadaş olmuş onun emellerini, elemelerini ve hayat anlayışını yansıtmıştır. Araplar için de durum aynıdır. Arap kıssalarının tarihinin Arapların tarihi kadar eski olduğunu hem Arap dili ve edebiyatı hem de Kur’an-ı Kerîm teyîd etmektedir.

Câhiliyye sırasında Araplar, uzun çöl gecelerinde, çadırlarda tertîb ettikleri gece toplantıları ve oturmalarında gerek kendi savaşlarının ve kahramanlıklarının gerekse komşu milletlerin hükümdar ve kahramanlarının kıssalarını, ayrıca cin, şeytan, sihir, kehânet vs. olan kıssaları anlatmışlar, bunlar ilgiyle dinlenmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

İslam geldikten sonra da kıssalar mevcudiyetini ve halk nezdindeki itibarını kaybetmemiştir. Yerli yerince, iyi kullanılması bilindiği takdirde şüphesiz kıssanın bir takım faydaları vardır. Bundan dolayıdır ki, gerek Kur’an’da gerekse Hadislerde bir çok kıssa îrâd edildiğini görmekteyiz.

¹⁸⁷ İbnü’l-Cevzî, *Ahbâru’l-Hamkâ*, 106.

¹⁸⁸ Leknevî, *el-Âsâru’l-Merfûa fi’l-Ahbâri’l-Mevzûa*, 45, Beyrut 1984.

¹⁸⁹ Adam Metz, *Yetimetü’d-Dehr*’den naklen, II / 155.

Kur'an'da bazı istisnâların dışında, yer, zaman, isim ve benzeri detaylara inilmeden, insanların ibret alması için geçmiş peygamberlerin ve milletlerin kıssaları anlatılmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s) de tebliğine paralel olarak eğitici ve öğretici mahiyette vaazlar yapmış, ashâbına öğütler verip nasihatlarda bulunmuş, gerektiğinde ibretli kıssalar da anlatmıştır. Bu kıssalar, İslâm'ın temel esaslarının daha iyi anlaşılmasını ve hafızalarda daha uzun süre kalmasını temin maksadıyla anlatılmış, Kur'an'da anlatılan kıssaların muhtevâlarına benzer muhtevâlî kıssalardır.

Sahâbîlerin Hz. Peygamber'den öğrendiklerini aralarında müzâkere ederek birbirlerine öğrettikleri bilinen bir gerçektir. Sahâbeden bir kısmı bu müzakereler sırasında Rasûlullah'tan (s.a.s) öğrendiklerini naklederken O'nun vaaz ve nasihatları arasında anlattığı kıssaları da tekrar etmek suretiyle öğrenmişlerdir. Böylece hadislerle beraber kıssa olarak anlatılanlar da sahâbe arasında yayılmıştır. Rasûlullah'ın (s.a.s) izinden gitmeyi kendisi için en yüce gaye edinmiş olan sahâbîlerden bazıları da vaaz etmiş ve vaazlarında kıssaya yer vermiştir. Fakat hiç biri bu işi bir meslek olarak, bir şeyler kazanmak için yapmamıştır.

Kıssa anlatma işini para kazanmak, geçimini temin etmek veya benzeri maksatlar için yapanlar, vaazlarında akla hayale gelmedik kıssalar anlatıp, mevzû hadisler naklederek bu işi maksadının dışına çeken kıssacılar, Hulefâ-i Raşîdîn devrinin son zamanlarına doğru görülmeye başlamış ve gün geçtikçe yayılmıştır. Avamın câhilliği, bu tür kıssacılara îtibar edip onları mükâfâtlandırmasının yanı sıra terğîb ve terhîbe dair hadislerin rivayetinde ve kabulünde müsâmahakar davranılmış olması vb. sebepler bu harekete hem zemin hazırlamış hem de yayılmasını hızlandırmıştır.

Kıssanın değeri anlatım gayesine ve muhtevâsına göre değişebilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) ve ashâbından bazılarının yaptığı gibi, dînî esasların daha kolay anlaşılmasını, mücerred fikirlerin müşahhaslaşmasını sağlamak maksadıyla kıssa anlatmak faydalı görülmüştür. Fakat birtakım çıkar hesaplarıyla halkın ilgisini çekmek ve semeresini toplamak için çeşitli uydurmalar ve hurafeler anlatılmasına hoş bakılmamıştır.

Kıssacıların kürsülerden naklettikleri hayal mahsulü uydurmaların ve hurâfelerin halka ne denli zarar verdiğini, onların zihninin asılsız şeylerle doldurulup yalanlarla oyalandığını gören alimler bu işin böylece sürüp gitmesine razı olmamışlar ve kıssacılara karşı mücadele başlatmışlardır. Fakat ne yazık ki, süslü sözlerine ve ilginç hikâyelerine kanarak kıssacılara itibar eden halk bu mücadelede çoğunlukla kıssacıların tarafını tutmuştur. Kıssacıların kışkırtması sonucu halk, kendilerini bu tehlikeli durumdan kurtarmak isteyen âlimleri çeşitli şekillerde tehdit ve ta'ciz etmişlerdir.

Birçok saçma sapan sözleri, uydurma kıssaları ve hurâfeleri halka daha çok tesir edeceği düşüncesiyle, ezberledikleri bazı sahih isnadlarla nakleden kıssacıların hadislere verdikleri zarar çok büyük olmuştur. Böyle asılsız

uydurmaların halk arasında yayılmasına sebep olan kıssacılar, halkın câhil ve tembel kalmasında da büyük pay sahibi olmuşlardır. Çünkü bunlar az amele çok sevap ve kolay yoldan cennet vaadiyle halkı uyutmuşlar, İslâmî esasları anlatmayı ihmal etmişlerdir.

Bütün bu olumsuzlukları sergileyen, dîne, hadislere ve cahil halka büyük zararlar veren, verdikleri bu zarardan dolayı kınanan ve tenkîde tâbî tutulan kıssacıların maksadın, bu işi insanlar arasında şöhrete ulaşmak yahut da menfaat temin etmek için yapan ve vaazlarında uydurma hadislere ve hurâfelere yer veren, Rasulullah'a (s.a.s) yalan isnad etmekten çekinmeyen bidat ehli kıssacılar olduğu unutulmamalıdır. Önsözde de belirttiğimiz gibi, iyiliği emredip kötülükten sakındırma vazîfesini îfâ etmek üzere halka vaaz eden ve vaazlarında kıssaya da yer veren iyi niyetli kimseler bu araştırmamızın şumûlüne dahil edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- ACCÂC**, Muhammed el-Hatîb, Es-Sünnetu Kable't-Tedvîn, Kâhire 1383 / 1963.
- ACLÛNÎ**, İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî, Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs an mâ İştehera mine'l-Ehâdis fi Elsineti'n-Nâs, Beyrut 1988,I-II.
- ADAM METZ**, el-Hadâratü'l-İslâmiyye fi Karni'r-Râbi' el-Hicrî ev Asru'n-Nehdati fi'l-İslâm, Arapçaya nakleden: Muhammed Abdu'l-Hâdî Ebû Rayde, Beyrut Tsz. , I-II.
- 'ALİYYU'L-KÂRÎ**, Nûru'd-Dîn Ali b. Muhammed, El-Esrâru'l-Merfûa' fi'l-Ahbârî'l-Mevzû'a, Tahkik, Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, Beyrut 1391/1971.
- ÂSİM EFENDÎ**, Kâmus Tercümesi, İstanbul 1304, I-IV.
- BUHÂRÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fi, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul 1992, I-VIII.
- DÂRİMÎ**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, es-Sünen, İstanbul 1992.
- DAYF**, Şevki, el-Asru'l-İslâmî, Kahire 1963.
- DEYLEMÎ**, Ebu's-Şuca' Siyreveyh b. Şehredâr, El-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb, Beyrut 1406/1986, I-IX.
- EBÛ REYYE**, Mahmud, Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması, Trc. Muharrem Tan, İstanbul 1988.
- HÂKİM**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh-en Nîsâbûrî, El-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn fi'l-Hadîs, Riyad Tsz.
- HATİB el-BAĞDÂDÎ**, Hâfız Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbî's-Sâmî, Tahkik, Mahmud Tahhan, Riyad 1983, I-II.
- HEYSEMÎ**, Nûru'd-Dîn Ali b. Ebî Bekr, Mecmaü'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, Beyrut 1967, I-X.
- HÛSEYNÎ**, Hâşim Mâruf, el-Mevzûât fi'l-Âsâr ve'l-Ahbâr, Beyrut 1973.
- İRAKÎ**, el-Hâfız Zeynü'd-Dîn Ebu'l-Fadl, el-Bâis 'ale'l-Halâs min Havâdisi'l-Kussâs, Tahkik, Lutfî es-Sabbâğ. (Edvâ eş-Şerî'a, Cilt 4, 81-171. sayfalar arasında yayınlanmış, Riyad 1393/1973)
- İBN ARRÂK**, Ebû Hasan Ali b. Muhammed, Tenzîhu's-Şerîati'l-Merfûa 'ani'l-Ahbârî's-Şeniati'l-Mevzû'a, Tahkik, Abdulvehhâb Abdullatif, Lübnan 1401/1981, I-II.
- İBN HACER**, Ahmed b. Alî el-Askalânî, Lisânu'l-Mîzân, Beyrut 1390/1971, I-VIII. -----, Nuhbetu'l-Fiker fi Mustalahi Ehli'l-Eser, İstanbul 1288.
- İBN HANBEL**, Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, İstanbul 1992, I-VI.
- İBN MÂCE**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni,es-Sünen, İstanbul 1992, I-II.
- İBN MANZÛR**, Ebu'l-Fadl Cemâlu'd-dîn Muhammed b. Mükerrrem el-Mısrî, Lisânu'l-Arab, Beyrut 1388/1968, I-XV.
- İBN TEYMIYYE**, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî, Ehâdisu'l-Kussâs, Tahkik, Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, Beyrut 1408/1987.

- İBNU'L-CEVZÎ**, Cemâlüddin Ebu'l-Ferec, Ahbâru'l-Hamkâ ve'l-Mugaffelîn, Beyrut 1408/1987
-----, Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirîn, Tahkîk, Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, Beyrut 1409/1988.
-----, Telbîsü İblîs, Beyrut 1992.
- İBNU'L-ESÎR**, İzzu'd-Dîn b. Esîr el-Cezerî, el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb, Beyrut Tsz., I-III.
- KANDEMİR**, Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara 1970.
- KANTARCIOĞLU**, Selçuk, Eğitimde Masalın Yeri, İstanbul 1991.
- KARDÂVÎ**, Yusuf, Sünneti Anlamada Yöntem, Trc. Bünyamin Erul, İstanbul 1991.
- KAZANCI**, Ahmet Lütfî, Peygamber Efendimizin Hitâbeti, İstanbul 1984.
- LEKNEVÎ**, Abdü'l-Hayy b. Muhammed Abdu'l-Halîm, el-Âsâru'l-Merfûa fî'l-Ahbârî'l-Mevzûa, Tahkîk, Ebû Hâcir Muhammed es-Sâid b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1984.
- MAKDÎSÎ**, Ebû Abdillâh Şemsuddîn, el-Âdâbu's-Şer'iyye ve'l-Minâhu'l-Meriyye, Kahire Tsz., I-II.
- MENNA' EL-KATTÂN**, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, Kahire 1408/1988.
- MUVATTA'**, Mâlik b. Enes, el-Muvatta', İstanbul 1992.
- MÜNZİRÎ**, Zekiyyü'd-dîn Abdü'l-Azîm b. Abdü'l-Kavî, et-Tergîb ve't-Terhîb mine'l-Hadîsi's-Şerîf, Tahkîk: Mustafa Muhammed Ammâre, İstanbul Tsz., I-V.
- MÜSLİM**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, el-Camiu's-Sahîh, İstanbul 1992, I-III.
- NEKRA**, Nekra et-Tehâmî, Saykolojiyetü'l-Kısas fî'l-Kur'ân, Tunus 1974.
- NESÂÎ**, Ebû Abdurrahmân b. Şuayb, es-Sünen, İstanbul 1992, I-VIII.
- SABBAĞ**, Muhammed b. Lutfî, Târîhu'l-Kussâs ve Eseruhum fî'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Re'yu'l-Ulemâi fihim, Beyrut 1495/1985.
-----, İbnu'l-Cevzî'nin "Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirîn" adlı kitabına yazdığı tahkik mukaddimesi, 7-155, Beyrut 1409 / 1988.
-----, Suyûtî'nin "Tahzîru'l-Havâs min Ekâzîbi'l-Kussâs" adlı kitabına yazdığı tahkik mukaddimesi, 5-69, Beyrut 1404/1984.
- SIBÂÎ**, Mustafa, Es-Sünnetü ve Mekânetühâ fi't-Teşrîi'l-İslâmî, Şam 1398/1978.
- SUYUTÎ**, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, Tahzîru'l-Havâs min Ekâzîbi'l-Kussâs, Tahkîk, Lutfî es-Sabbâğ, Beyrut 1404/1984.
- ŞÂFÎÎ**, Muhammed b. İdris, er-Risâle, Tahkîk, Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire 1309/1891.
- TİRMİZÎ**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, es-Sünen, İstanbul 1992, I-V.
- UĞUR**, Müctebâ, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Ankara 1992.

| Ahmet UYAR |

-----, “Va‘z, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs” A.Ü.İ.F.D., C.XXVIII, Sayfa: 291-326, Ankara 1986.

UMERÎ, Ekrem Ziyâ, Hadis Târîhi, Tercüme:İsmâil Kaya, Konya 1990.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh, Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl, Tahkik, Ali Muhammed el-Becâvî, Haleb 1382/1963, I-IV.

ZÎR, Muhammed b. Hasan, el-Kasasu fî'l-Hadîsi'n-Nebevî, Kahire 1398/1978.